

ЛУТРИЈА

СУВРЕМЕНА ПРИЧА (БЛИЗУ ИСТИНЕ)

НАПИСАО

Б. Х. М.

Новко Старчевић из Нерадница двадесет година играо је на лутрији, без среће. За ових двадесет година срећа је двадесет пути догонила близу њега, али није долазила до њега. Двадесет пути Новко је шкргутнуо зубима и опсовао ружно и њу и све што му је на језик дошло. А мало после тога поново се предавао нади у ново извлачење.

А било је довољно разлога да се срећа и на њега насмеје.

Свагда се усрдно молио Богу, свом породичном патрону Св. Ђорђу и свима светитељима да му у томе помогну. И кад је легао и кад је устајао са усана му је прво излетала молитва: „Боже милостиви и свемогући, свети Ђорђе крсно име моје, и сви свети Божји угодници, молим вам се: сачувајте и заклоните ме од сваке беде и невоље, помозите, обрадујте и овеселите.“

Ово: „обрадујте и овеселите“ изговарао је нарочитим нагласком, као: да се не претује. А кад се извлачење лутрије примицало близу, онда је горњој молитви додавао још: „да на овом вучењу лутрије добијем главни погодак.“

Новко је веровао да толике молитве његове неће остати ненаграђене.

Шта је пути већ правно распоред са оним новцем који је желео на лутрији добити! Свакој ситној пари нашао је лепо место. Ништа није остало непредвиђено: ни ново сребрно кавидло пред иконом Св. Ђорђа; ни поклони неким црквама и манастирима; ни добротворни прилози хуманим друштвима, да му се кроз њихове хвале провесе име на четири стране света. Све је то било уна-

пред смишљено и уређено, да се не мора човек око тога мучити онда, кад треба сву пажњу своју да збере при пребрајању тога толиког новца.

Па онда... Ово може да изгледа некеме смешно а није. Новко је имао готов план и о томе, како ће да наплати погодак лутријски. Шта ту има смешнога? Пре свега не треба човек ову своју срећу да обеси о велико звоно, ако не другог чега ради, оно да не чују порезници. Затим: зар је био само један случај, да се какав угуреуз користио у оваким приликама срећом некога безазленка?

На пр. игра човек на лутрију а, рецимо, не живи у ономе месту где се ова извлачи. Деси се па човек добије, а не зна да је добио. Наједаред искрене у његовоме месту, што не веле као да је из неба пао, какав странац.

— Шта ће тај?

— Па купује лутрије. Кад их овако купује кажу срећне су, па их зато плаћа више но што вреде. Отуд-одовуд па превари човека, откупи од њега лутрију а овамо она на последњем извлачењу добила грдне паре.

Слушао је Новко за то, и Бога ми, није га било лако преварити. Зато је он благовремено и направно план о свему: и о наплати и о распореду новца, ако би т. ј. добио, као што се надао.

Но, као што је речено, за двадесет година није добио баш ништа. А кад је срећа тако мало пажљива према човеку он је и омрзне. Мрзећи је, он је, мало по мало, губио наду. Губећи наду, Новко је престао да се овако марљиво моли Богу, Светоме Ђорђу и осталим Божјим угодницима. У место тога обично их је после извлачења опсовао. Почео је да заборавља на ове лепо смишљене планове и сећао их се као кроз маглу. До душе, на случај добитка он би их се сетив до ситница, али без овога омрзла га је да то понавља у памети...

После двадесето-годишњег играња, севнула је у Новку још једаред и жеља и пада за главним поготком. То је било у очи самога једног извлачења лутрије.

МАРК ТВЕН. АМЕРИЧКИ КЊИЖЕВНИК

У вече тога дана, натерао је жену Смиљану и осмогодишњег синчића Манојла, да се заједно са њим, пред иконом Св. Ђорђа, клечећи Богу моле. А пошто Бог милује кад га невинишчад моле, Манојло је по Новкову шаптању прочитао познату молитву са, такође познатим, додатком.

Кад је легао, наредио је Смиљани да припреми за Манојла стајаће руно, јер ће сутра са њим на јутрење у цркву, а сутра дан био је неки женски светац. Треба се и томе свецу помолити, мислио је Новко, јер можда је он тога дана дежурни за све догађаје и послове на земљи.

Затим је заспао. На лицу му је лебдео осмех среће и задовољства, као што и може човек да буде срећан и задовољан — у сну.

* * *

Нерадничани су од вајкада побожни људи. Недељних дана и свечаницима, њихова мала црквица била је пуна народа. Старе душе долизиле су да се Богу помоле; млађи да се, поред тога, и поразговарају; а момчадија и цуре да се виде и једно на друго насмеше. Тако је то, ваљад, и по другим местима.

Поранко Новко у прво свитање. Ваља и њему ићи у цркву на јутрење, али је још рано да буди Манојла. Изашао у двориште, прислонио се леђима уз велики орах па опружио поглед преко плодних њива, ливада и нерадничких браника.

Са истока разлила се по целој видлику зеленкаста светлост, поднизана одоздо пурпурним црвенилом. Све што живи буди се и спрема за рад. Тичице по жбуњу певају јутрењу молитву створитељу света. Трава и цвеће по ливадама мирише а тихи поветарац разноси тај мирис на све стране. У тим величанственим појавама човек осећа да је Бог близу њега.

Сигурно је и Новко осећао тако. По мицању његових усана могло се приметити да је понављао молитву са којом је синоћ легао.

Дуго је тако стојао па се онда прену. Време је било да дете разбуди, да се облачи и у цркву иде.

Окрену се и пође кући, али уједаред стаде. Пред самим вратима кућним стојао је средовечан човек, пегава лица, дебела кукаста носа и црвене косе.

Новко се изненади! То лице он је виђао негде, али се није могао сетити где.

Он му приђе.

— Добро јутро, газда Новко, рече му непознати, нешто уљкајући кроз нос.

— Бог ти помогао, одговори му Новко. А одакле беше ти, брате?

Непознати развуче усне на осмех те му се показаше крупни проређени зуби.

— Зар ме не познајеш? Ја сам Самуел из Шапца. Имам радњу на Бајиру. Купујем коже а и мењач сам. Од мене си купио одавно оне велике дукате за домаћицу.

Новко се тога није сећао али прими непознатог као познаника.

— Гле, рече, а ја те не могадох познати! А којим добром ти овде?

— Купујем коже, одговори Самуел. Да немаш и ти?

— Немам, одговори Новко. Што сам имао продао сам нашем механици.

Новко хтеде да прекине разговор, јер је био за послом и пође у кућу, али како се за њим упутно и Самуел, он застаде.

— Ја сам, знаш, за сада у послу а и домаћица ми успрема по кући. Него ако имаш још шта са мном да говориш, дођи доцније. Доцније ћемо моћи до воље разговарати а и да попијемо по коју.

— Немам, газда Новко, шта да говоримо. Хтео сам те питати само да ми покажеш где имаде кожа да пазарим. Али готово ћу да оставим то за други пут, а сад да се вратим час пре у Шабац. Сад у путу јављено ми је да је ова несрећна лутрија наша банкротирала а ја имам доста новца у њу уложеног, па морам журити ако могу на брзу руку да распродам све, да ми толики новац не пропадне.

Новко, који беше пошао у кућу, стаде као укопан.

— Шта рече? викну, а глас му је дрхтао.

— Банкротирала — пропала, понављао је Самуел.

— Ко? Наша лутрија?

— Она.

— Ама не може бити?

— Да си ти жив и здрав а она је свршила.

— Па сад? пита Новко.

— Сад морам журити кући да распродам све своје лутрије. Не марим да нешто и изгубим, само да не изгубим све, одговарао је Самуел.

— Па данас је извлачење, каже Новко.

— Беше то, одговори Самуел и одмахну руком кроз ваздух.

— О шта ми рече! говорио је Новко задубивши се у мисли. После похута мало па ће продужити:

— Чујеш, газда Самуило?

— Чујем.

— И ја имам три.

— Одмах их, ако можеш, истурај из руку, примети му овај.

Новку паде на памет једна мисао: „Ово је варалица. Мора бити да је дошао моју лутрију да измами“, па узе да га проба:

— Чујеш, газда Самуило? Узми их ти. Волим их дати теби по другоме.

— Море, ја не знам шта ћу да чиним ни са својима, одговори Самуел. Што ће ми?

— Али молим те, моли га Новко.

— Не раде ту молбе, газда Новко, вели му Самуел. Ти то знаш. Молиш ме да штетујем ја у место тебе. Аја. Не могу.

Виде Новко да овде нема варанције. Иначе би потрчао Самуел за лутрије као смушен.

Кад већ није било варанције у ономе што му је Самуел саопштио, онда је требало и Новку учинити нешто да се од штете сачува.

— Па дедер ми реци шта сад да радим? обрати се он Самуелу.

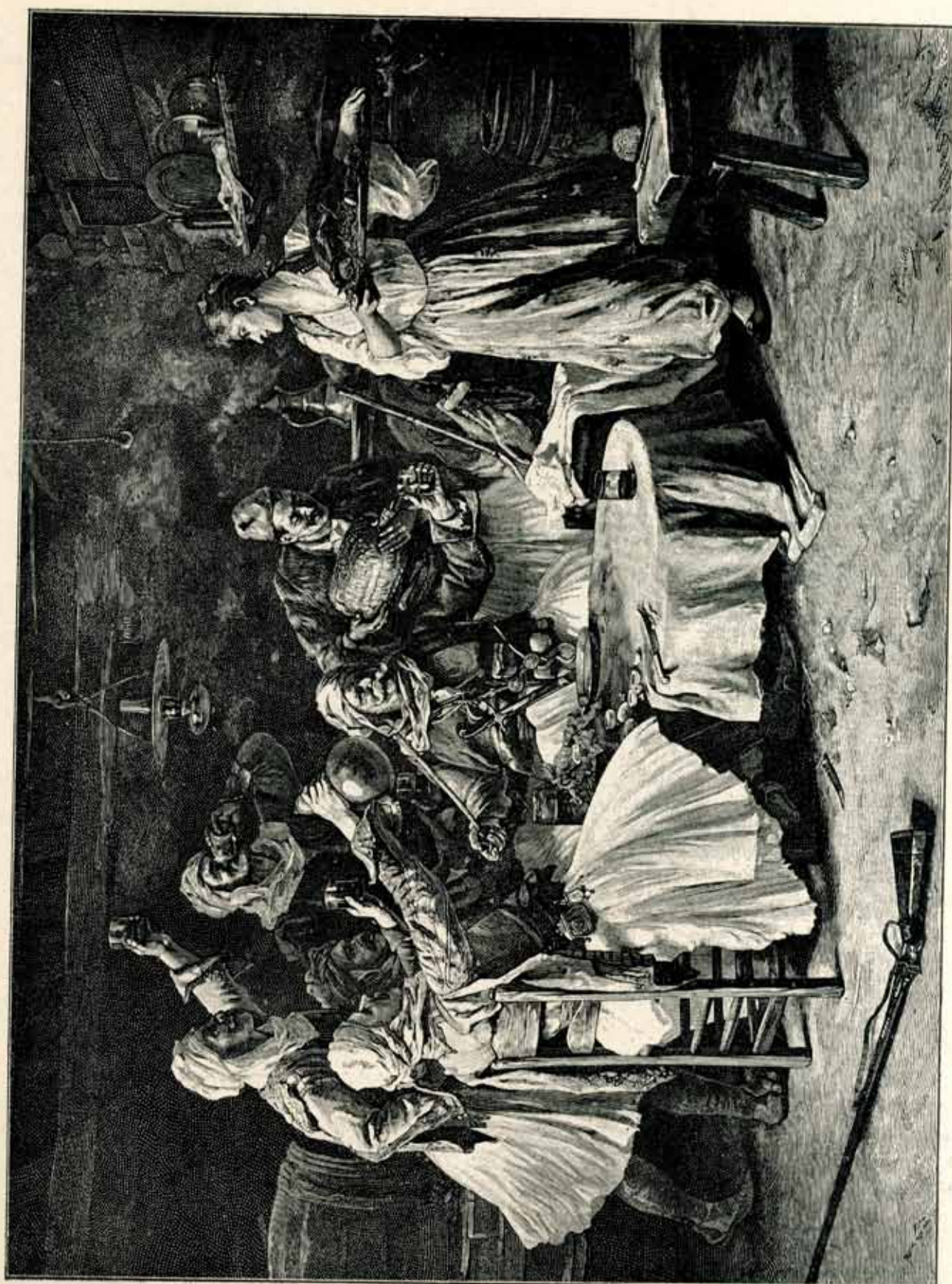
— Ради што и ја, одговори му овај кратко.

— Како ћу ја моћи што учинити, кад и ти сумњаш у успех свога рада? примети Новко забринут.

— Па да пробамо, одговори Самуел.

Поћуташе мало обојица, па ће онда Новко пукнути прстом:

— Пхи, бруке!... Е не треба човек од јако никоме да верује, кад и лутрија може да банкротира. Ама откуд

У КРЧМИ. Слика П. Јовановић.

мене враг надари да то купим? Да ми је ко пребио гњати кад пођох Исаку да их купим!

— А да ниси своје лутрије купио од мога Исак? питао је Самуел.

Новко и незнајући да ли је овај Исак Самуелов, одговори:

— Од њега.

— Е то је шта друго, примети Самуел. Кад си их од њега купио, онда се мора што учинити да не штетујеш, или ако штетујеш да то буде мало.

— Дед' брате за Бога, вели му Новко.

— Само овако може да буде: да ја понесем твоје лутрије у Шабац а за твоју сигурност да оставим код тебе својих 300 динара, колико лутрије вреди. Ако их продам, ми ћемо се лако прорачунати и наплатити. Али ако их не могу продати, ти, брат Новко, да ми вратиш моје паре а ја теби лутрије, — предложи му Самуел.

Новко је радо пристао на овај предлог Самуелов, унапред решен да ни у коме случају не враћа Самуелу његових 300 динара, јер би тако био потпуно обештећен, све ако Самуел и не би могао продати његове лутрије.

Он, дакле, утрча у кућу да узме и изнесе лутрије. Смиљана, која је пословала по кући, запитала га:

— Да пробудим дете?

— Не треба, одговори Новко. Не ћемо у цркву. Не мамо за шта. Лутрија банкротирала.

— Ајде, ајде!

— Кажем ти. Бог да прости наших сто хиљада.

Пошто је извадио из скриње лутрије, изнесе их и даде Самуелу.

— Ево ти их на Бог ти а душа ти.

— Ништа не брини, одговори Самуел. Постараћу се за тебе као за самога себе.

Потом одброја тридесет бинака, даде их Новку, на продужи:

— Ако не будем могао продати их, твоје су лутрије а моје паре.

— Тако, тако, брате, пристајао је Новко, мислећи у себи: „торњај се само“.

Кад се Самуел удали и оде кроз село, Новко се врати у кућу, спреми се и обуче па пође у механу.

Таман изашао из куће а преко његова великог дворишта трчи као без душе њему у сушет Исак из Шапца, овај од којег је купио лутрије.

Дошао до Новка само му могаше рећи: „Срећно!“, па од силног умора паде на земљу.

— Шта ће то бити? мислио је Новко. Пролетеше му кроз главу хиљаде различитих мисли. Мислио је Бог ана шта друго, само не о лутрији. О лутрији није имао шта да мисли, пошто је она банкротирала.

Док је Новко размишљао, тупо гледајући у Исак, Исак се беше мало прибрао. Устаде и загрљивши Новка понављаху небројено пути:

— Срећно! И срећно! И да Бог да срећно!

— Ама шта је брате, шта је срећно? питао је Новко, отимајући се из Исакана загрљаја.

— Твоја лутрија....

— Шта моја лутрија? пресече га Новко.

— Добила....

— Шта добила? опет му упаде у реч Новко.

— Добила сто хиљаде динара, одговори Исак.

— Ко каже то? пита Новко.

— Ево депеша, одговарао је Исак, показујући једну хартију. Тир Моша из Београда јавља данас. То је сигурно.

— У помоћ! Не дајте! Држте га! викао је Новко као помаман. На ту вику његову истрча из куће и Смиљана и Манојло. Исак је блеуо од изненађења и чуда. Мислио је да је Новко од велике радости полудео.

— Шта је? питала је Смиљана пренеплашено.

— Разбојник! зликовац! викао је Новко и даље, па се онда пусти трком низа село, оставив за собом зачуђене и запрепашћене своју жену и Исак.

— Шта му би, по Богу да си ми брат? пита Смиљана Исак, кад Новко оде.

— Срећа, срећа.... одговори јој Исак.

— Јадна ми срећа кад он јауче и отрча као смушен. Казуј шта је?

— Добно сто хиљаде динара на лутрију, па од велике радости.... одговарао је Исак. Но доћи ће он. Само и ти да знаш: Исаку треба добар бакшиш. Исак вам донео срећу.

— Држте га, људи. Не дајте, викну и Смиљана, па потрча за Новком низа село.

Само остаде Манојло плачући и Исак размишљајући: да ли је овој кући донео срећу или несрећу; и да ли је осигурао себи довољан бакшиш, коме се, полазећи из Шапца, надао.

Чудновато, али кад је Новко у бесном трку био на крају истрадишког атара, угледа пред собом Самуела Прибра сву снагу и појури још јаче њему.

— Разбојниче! Зликовче! Варалице! понављао је, незнајући шта ради и говори. А кад стигне Самуела, дохвати га за гушу, закона прете у њу, обори га пода се и поче гњавити коленима по прсима.

Самуел није имао времена ни речи да прослови. Бранио се од Новка, али снага његова није била довољна да га одбрани. После неколико минута борбе, Самуел отпусти руке на земљу а опружи ноге.

Био је мртав.

Новко му окрну у деп, пађе своје лутрије и узме их.

Мало даље од њега чула се граја нека и бат људских ногу. Окрене главу и погледа тамо. И где чуда! Читаво село јури за њим, а иза људи трчи његова Смиљана, са уздигнути рукама, понављајући без престанка: „Држте га. Не дајте.“

Шта да ради? мислио је Новко. Пред њим је лежао мртав Самуел а за њим трчала руља сељана. Ако га стигну, предаће га власти, власт ће га уапсити због убијства а са лутријом ко зна шта ће бити.

Он се реши да бежи.

И јури напред.

Кад гомила сељана дође до леша Самуелова и виде да је убијен, граја њихова постаде јача а ноге брже. Час по, више њихових глава подизале су се врлике, мотке и ајдамаци, шта се коме у руци нашло, са опасним положајем према Новку.

Новко је јуначки бежао.

И руља је јуначки јурила.

Наједаред, Новко осети да га један ајдамак добро млатну по потиљку. Глава му појури напред, брже од ногу. Он паде, а по њему стаде ударати киша од батина. Он се обиезнани.

Кад је почео долазити себи, чинило му се као да је на другом свету. Лепо је чуо песму херувима, само му је чудно изгледало, што не може слободно да се креће! Али кад се потпуно оствестио, видео је да је још на овоме свету. Она херувимска песма била је шкрипа неподмазаних воловских кола на којима се возио, а није се могао слободно кретати зато, што је био везан и у руке и у ноге.

Пређе му преко памети све шта је учинио и ужасну се од помисли шта још може, због тога, бити од њега.

Једина пада сену му у извучени погодак. Мислио је: кад човек има пара, лако му је.

Хтеде се опипати руком да се увери јесу ли лутрије код њега, али то не беше могуће. Он замоли спроводника да овај то учини.

Спроводник беше неки непознати, сурови човек. Не само да му не хте учинити по молби, већ га млатну мотком по глави, те се поново обнезнани....

*

испреди њега грмуше као четири грома, а зрна из ових зареше се у његове груди....

* * *

Звона са оближње нерадинске цркве почеше звонити на јутрење.

Новко је лежао у кревету и ренавао једно крупно питање: да ли је он на овоме или ономе свету; да ли је мртав или жив? Чуо је лепо она иста стара нерадинска звона, али, зар и на овом свету не може бити таквих звона? Гледао је у стељу своје собе и своју постељу, али зар не може тако шта и на ономе свету бити.

Пипао се по грудима и није осећао болове.

Мицао је слободно и рукама и ногама....

Још је био у недоумици, а преда њ стаде синчић му Манојло:

— Устани, бабо

Новко устаде.

ПРИЗРЕН (ИСТОЧНИ ДЕО)

Сиромас Новко!

Оно што је слутио — догодило се. Пропао је. Пропао је сасвим. Нису му могле ни паре помоћи, јер му је у оној гужви, кад је ухваћен, и лутрија нестало....

После дугог тамновања, вукући тежак оков и трпећи често глад и жеђ, напоследку, сви земаљски судови осудише га на смрт.

Био је изведен да се казна над њим изврши, онамо, где је он Самуела убио.

Ископали раку а испред ове поболи колац па за тај колац њега везали. Дошао поп к њему па га нешто пита и са њим говори, а он ништа не разуме. Полицијски чиновник нешто чита, а он ништа не чује. Око себе види грдну гомилу нечега што се миче, а не види шта је. Види само свога малог Манојла, далеко испред себе, где плаче и рупцем брише очи.

У грудима му се нешто стеже као да ће да га угуши. Јурише му сузе на очи и хтеде пасти у несвест, да баш у тај мах не виде, како онај полицијски чиновник махну белом марамом, и на тај знак четири пушке уврстане

Виде да је све био сан. Страшан и ужасан сан! Прекрсти се и рече: „Хвала теби, Боже!“

Задовољан што је то био само сан, Новко се радоваше.

— Устао сам, сине, ево ме, рече детету, смешкајући се.

— Бабо, вели му Манојло: ти си песео.

— Весео, сине, дакако. Нека је хвала Богу!

— А да ниси, бабо, добио оне паре што смо синоћ молили Богу? пита Манојло.

Новко се тужно насмеја.

— Нисам, одговори.

— Е онда 'ајдемо у цркву да се опет молимо Богу.

Новко се спреми, узе дете за руку и пође са њим у цркву.

Кад уђоше у црквену порту, рећи ће Манојло оцу:

— Хоћу ли се опет молити Богу, као и синоћ?

— Нећеш, чедо, ти, већ ћу му се молити ја. До сад сам се молио да добијем на лутрији, а сад ћу му захвалити што нисам добио.

* * *

Још је дуго Новко Старчевић играо на лутрији али нит' је молио Бога, свога Светога Ђорђа и све остале Божје угоднике да добије, нити их је провао кад није добио.

Био је равнодушан.

Кад је се о томе у коме друштву повела реч, имао је обичај рећи :

„Нема леба без мотике.“

А тако и јесте.

НА ПОСЛУ

ШЕШТ ДАНА СЕ МУЧНО РАДИ,
АД' ТЕРЕТА ДУШИ НЕМА;
ПОСАО МИ ЖИВОТ СЛАДИ
И СПОКОЈСТВО ТИХО СПРЕМА.

Али седми дан одмора
Сав трепери у милини,
ЈЕР ТАД РЕЉАМ ПЕСМЕ НЕКНЕ
СА АНЂЕЛОМ У ТИШНИ

СОКОЉАНИН

ЧУЧУК - СТАНА

БИОГРАФИЈСКА ЦРТА

ОД

† ЈОВАНА ЂОРЂЕВИЋА

Ком Србину није познато име Ајдук-Вељкове „диабер“ Чучук-Стане? Народна песма спомиње увек и њу уз славно име Ајдук-Вељково, а сад је већ и на позорници гледамо у познатом Драгашевићеву делу. Али и у песми и на позорници видимо је само као пратилицу Ајдук-Вељкову. Смрт његова прекида и наше даље знање о њој, осим кратког наговештаја у Милићевићевој „Кнежевини Србији“, где стоји, да се Чучук-Стана доцније удала за грчког капетана Јоргаћа, да је с њим родила троје деце и да је умрла 1848. у Атини.

Попунити по могућету по гдекоју празнину у биографији ове дичне Српкиње, обелоданити по гдекоји податак из бурног и занимљивог живота њеног, биће скромни задатак ових редака.

I.

Чучук-Стана се родила око 1797. у Сиколу у округу Крајинском. Пореклом је из Херцеговине, откуд јој се и дед њен са своја три сина одселио најпре у Влашку; а пошто му се тамо није допало, врати се из Влашке и настани се у Сиколу. Отуда му се један син врати у Херцеговину и доведе оданде још нових досељеника, те тако Сиколе населе сами Херцеговци.

Сва три сина првог сиколског насељеника прозову се различитим презименима: *Нерик*, *Велимировић* и *Пљештић*. Један од њих тројице запони се и оде у Неготин, где постане прота. Пљештић остане у Сиколу и роди кћери: *Стану* (Чучук-Стану), *Стојну* и *Стамену*.

Све три кћери (још док су мале биле) пошле Пљештић у Банат у Балу Цркву, где су биле код тамошњег попа и училе женски рад. По жељи очиној носиле су све три сестре у Белој Цркви мушке немачке хаљине, па су се доцније у тим хаљинама вратиле у свој завичај. Чудновата ова жеља Пљештићева објашњује се тиме, што он све дотле није имао мушкога порода. Најмлађе дете, *Михаило*, родило му се много доцниј, и било је још на сиса, кад се збила катастрофа 1813. године.

Године 1812. бавио се Ајдук-Вељко у Неготину у кући тамошњег прота, стрица Станина. Неки од његових момака похарају Сиколу и још нека села и том приликом однесу и Станине дарове. Стани је тада могло бити око петнаест година. Она узме за руку своју млађу сестру Стојну и оде на тужбу Ајдук-Вељку. „*Господару*“ — отпоче она — „*зар твоји момци не знају Турке убијати, него девојачке дарове красти?*“

Ајдук-Вељко се тргне. Овако с њиме још нико није говорио. Загледа се у дево, одважно девојче, што ту пред њим стајаше, држећи за руку своју млађу сестру.

У то уђе и прота, и Ајдук-Вељко разабра, да је лена тужитељка протина синовца. На столу пред Ајдук-Вељком стајала је хрпа златног и сребрног новца. Он заграби из гомиле, колико му је у обе шаке стало, па пружи новце млађој сестри, која то прими у мисли, да је то накнада за сестрине дарове. Ајдук-Вељко заграби и по други пут, и обаспе златном кином Чучук-Стану, која зачуђено прими богат поклон из Вељкове руке; „*Сад сам те даривао, моја си!*“ одговори Ајдук-Вељко младој тужитељи, која врпсене од ужаса.

Така је била просидба Ајдук-Вељкова. Чучук-Стана постане Вељкова жена, а прва његова жена Марија, сестра Станоје Главаша, одсели се у Јагодину.

II.

Стана је живела с Вељком мало дуже од године дана. Брачни њихов живот био је праћен непрекидном праском пушака и грмљавом топова.

Стана није само ризијом служила дружину Ајдук-Вељкову, нити је само јављала Вељкове заповести сенабаши, да му спреме љутог хата „Кушљу.“ Она је уз Ајдук-Вељка често била и на окршају, где су се ране делиле и добијале. Тако је од голубице постала соколица, од нежног девојчета јунакиња. Из тог доба су њене четири ране, две на нози и једна на рамену од пушчаног зрна, и једна на потиљку од јатагана.

Док се Ајдук-Вељко с Турцима био на Неготину, протури се кроз турску војску чувени грчки капетан *Јоргаћ* са још шест другова. Страна Ајдук-Вељкова ове пребегле није могла распознати од Турака, и у том неспоразумењу у мал не бише побијени од Срба, којима су у помоћ долазили. Срећом стигне Ајдук-Вељко још на време и избави их. Ајдук-Вељко и Јоргаћ знали су још пре један за другог, а сад су се лично познали и побратили.

После смрти Вељкове Стана се бавила неко време у Великом Бечкерек. Млада удовица првог српског јунака била је предмет велике пажње и живог саучешћа. Један од најотменијих бечкеречких Срба понуди јој своју руку. Она је одбије. „Била сам за јунаком“, рече она, „и ако се још узудајем, поћи ћу само за јунака.“ И одржала је реч.

Из Бечкерека је отишла у Беду Цркву, где се још дететом бавила, као што је горе казано. Ту је провела више година, и доцније се удала за капетана Јоргаћа, побратима Ајдук-Велкова. Јоргаћ је после пада Него тина још неко време војевао с Турцима на своју руку, а после је ступио у коло „Хетериста“, који су ставили себи за задатак „Ослобођење Грка“. Које се године са-стао са Чучук-Станом, не зна се тачно; али сва је при-лика, да је то било у Белој Цркви, и да није било после год. 1817. Карађорђе, кад је те године у Србију долазио, био је пуне три недеље дана прикривен у стану Чучук-Станином у Белој Цркви. Како је и тај долазак Кара-ђорђев био у свези са плановима хетериста, међу којима је Јоргаћ био један од најглавнијих, даје се закључити, да су у то доба Јоргаћ и Стана били већ заједно.

Још у Белој Цркви родила је Стана с Јоргаћем свога првенца *Милана*. А како су у то доба планови те-

браћа Инсизландије) беху у руској државној служби, а и сам цар Александар беше плановима хетерије наклоњен, докле га аустријски министар Метерних од тих симпа-тија није одвратио.

Јоргаћ још није ни слутио колика му опасност прети у Влашкој. Његово име беше тада већ чувено и међу Хришћанима и међу Турцима. Дика и понос хришћан-скога света, беше Турцима више свега страшно и мрско име Јоргаћево, чија је сабља толико турске мајке уце-лила. Његова глава беше у Турској већ одавно уцењена, и могло се мислити, да Porta неће трпети, да се њен најопаснији противник слободно шета по њеној вазалној земљи. Али да ће живот *хришћанског борца на хришћан-ском земљишту* бити у опасности, да ће *хришћанске власти* бити готове да над јунаком Јоргаћем изврше *турску пре-суду* — томе се нико није могао падати. Па ипак се тако догодило.

САБОРНА ЦРКВА У ПРИЗРЕНУ

орије већ сазревали, и како су хетеристе Влашку и Мол-давску изабрали за поприште, на ком ће да отпочне свети рат за ослобођење грчког племена: Јоргаћ се с поро-дицом пресели из Беле Цркве у Влашку, да се онде нађе, кад буде дошло до окршаја.

III.

У Влашкој је тади владао Кнез Александар Караџа, ако се може владом назвати кад коме у исто време дво-јица заповедају. Караџи су долазиле заповести и из Ца-риграда и из Петрограда, које су често једна другој су-противне биле, и између којих је Караџа вешто лавирати морао. У Цариграду се тада већ слутило нешто о пла-новима грчких хетериста и с удвојеном пажњом се мо-трило на све појаве у полуслободним хришћанским држа-вицама, Србији, Влашкој и Молдавији, како би се сваки овакав покрет одмах у постанку угушити могао. На про-тив, Русија беше најјаче, да не реkiem једино, поуздање хетериста. Најглавнији покретачи хетерије (Каподистрија,

Јоргаћ си женом и сином Миланом пређе у Влашку и упути се Краљеву. У околини Краљева зауставе га турски и влашки четници, и допрате у варош. О том одмах буде извештен Кнез Караџа у Букурешту, и овај под притиском турских власти, и да се не би Порти замерио, нареди да се Јоргаћ посече.

Али док је ђаво свој посао вршио, дотле је и анђео чинио своје. У исто време, кад и Караџи, стигао је у Бу-курешт извештај и руском конзулу, код кога је секретар био Грк, члан хетерије. Руски конзул подсети Караџу на велику одговорност, коју ће на себе навући, ако тур-ској освети жртвује хришћанског јунака и ако га погуби без суда и доказане кривице. Караџа се тргне натраг и одмах отпрати скоротечу у Краљево, да се Јоргаћ не по-губи, него да се у Букурешт доведе.

Дотле је у Краљеву све било на погама. Кад је стигла наредба, да се Јоргаћ посече, били су сви као громом поражени. Грађани су знали, да је порука отишла руском конзулу и уздали се у његово посредовање: али

су турске власти журиле, да се наредба Караџина одмах изврши. Ако је дакле било још каквог спасења, могло је бити само у одлагању и отезању.

Припреме су чињене, да се Јоргаћ у вароши погуби. Грађани се листом дигну и замоле власт, да то не чини. „Јоргаћ је на гласу јунак“, — говораху они, — „а његова дружина велика, и сви ће за њим у ватру у воду. Кад чују да је Јоргаћ у вароши погубљен, помислиће, да је то по жељи грађана учињено, и гледаће, да нам се како било освете. Кад већ мора гинути, нека гине бар на пољу. За власт је то све једно, а грађани неће стрепити од освете момака Јоргаћевих, који су раштркани које где, али који се за часак могу искупити и направити триста чуда од вароши.“

Власт одобри жељу грађана и нареди да се Јоргаћ погуби изван вароши. Тиме је добијено нешто времена, а онда је сваки тренутак био скуп. Гласник из Букурешта очекивао се сваки час.

Међу тим је време протицало, а гласника још нема. Што се год могло, то се и учинило, а сад се морало приступити извршењу краљеве наредбе.

Јоргаћ се опрости са породицом и попе се на кола, која ће га извести до губилишта. Силан је свет прекрило све улице, којим ће спровод да прође.

Стана је неко време као изван себе гледала шта се око ње збива. Тек кад се спровод кренуо, дође она к себи, и на мах јој се поврати сва снага духа њеног. Та овај ће дан да јој одузме и другог мужа, да је и по други пут начини удовицом! Па да јој бар на бојишту гине и други војно, као што јој и први погинуо, ни по јада! Али на губилишту скончати под руком целатовом, као злочинац, та мисао беше за Стану страшнија и од саме смрти!

Њој се смрче пред очима, она заборави да јој треба живети за нејаког синчића Милана и за друго живо чедо, које јој је већ заиграло под срдашцем. Све јој се мисли стекоше у ову једну: избавити мужа свог, или с њим заједно умрети!

Као муња полети она колима и ухвати се обема рукама за точак: „*Најуре ће преко мене прећи ови точкови, најуре морате убити мене, па тек онда мога мужа!*“

Кола стадоше. Убезекути стражари нису знали шта да раде. Народ се дивео јуначкој жени и гласно је одобравао њено одважно понашање. Ни опомене, ни претње, не могаше поколебати храбру жену у њеној тврдој одлуци.

Овај Станин корак повукао је за собом ново застајање, а у том застајању био је енас Јоргаћев. Док је текла преирица око Јоргаћевих кола, дотрче људи и јаве, да се друмом букурешким диже читав облак од прашине. Сад сав народ у глас стане тражити, да се причека, док се не види, хоће ли у тој прашини бити кнежев гласник и какву ће одлуку донети.

Тако је и било. Гласник је стигао још на време, и донео ону доцију Караџину одлуку, услед које је Јоргаћ с породицом одмах у Букурешт отправљен.

У Букурешту је Јоргаћ провео осам дана у руском конзулату. За то је време проглашен од Караџе за невинца, и доције је ступио и у службу код Караџе као „*ангар*“ (што ће рећи, дворски управник)

Караџа је чуо за Станино јуначко понашање у Краљеву и желео је видети. Она му оде да се уједно захвали, што јој је мужа помиловао. Караџа видећи је у благословеном стању понуди јој се за крштенога кума. Стана

роди сина, који на крштењу добије Караџино име Александар.

Мало за тим Јоргаћ се одужио Караџи за учињену му милост. Караџа падне код Порте у немилост, а у исто доба буде и тужен код Порте од Румуна самих. Не имајући ослонаца ни у Порти, ни у народу, реши се да побегне у Ердељ, и у томе му је ишао на руку Јоргаћ са својим момцима, које је у то доба имао размештене по селима.

IV.

У Букурешту је затекао Чучук-Стану устанак грчких хетериста 1821. Овде јој се родило и треће њено дете, кћи *Јевросима*, која и сад*) живи у Атини. Кад је већ извесно било, да ће се рат несрећно свршити, остави Стана Букурешт и настани се с децом у Хотину у Русији (Бесарабији).

Јоргаћа свога није више видела. Он беше душа овом целом покрету, који се његовим подстицањем започео а његовом јуначком смрћу завршио.

Није ми намера да опишем цео ток овога знаменитог и несрећног рата. Само га се у толико морам додати, у колико је у свези са главним лицем, за чију се биографију ове врсте пишу.

Војска хетериста беше разбијена, врховни вођ Александар Косилантија беше већ из Влашке у Ердељ умакао. Турци беху већ заузели и Влашку и Молдавску. Од свију хетеријских чета остаде само још једна, а то беше — чета Јоргаћева на северном крају Молдавске.

Са овом четом, у којој беше до 480 друга, затворио се Јоргаћ у *манастиру Секу* опкољеном са свију страна многобројном турском војском.

У чети Јоргаћевој било је доста и Срба још из Ајдук-Вељкове војске. Од ових су запамћена тројица: *један архимандрит*, чије име не могах дознати, *Петар Дубоњац*, муж Стојне, млађе сестре Станине, и *Никола Петровић*, пушкар, родом из Неготина.

Храбра ова четица борила се дуже време с надмоћнијом турском силом. Али је већ и храна и ђебана била на измаку, а помоћи ни од куда. Јоргаћ се реши да погине са дружином а да се не предаје.

Он зовне на страну Николу, одсече прамен своје косе и преда га Николи.

— „Гледај, рече му Јоргаћ: ако икако можеш, да се провучеш кроз турску војску; па ако се спасеш одавде, богом те закљичем, однеси мојој жени и деци овај прамен косе. Нека им је то спомен од мене!“

Никола оде. Јоргаћ са још шесторицом друга (међу њима овај Србин архимандрит, Петар Дубоњац пашеног Јоргаћев и Фармаћ с којим је Јоргаћ некада Ајдук-Вељку пребеглао) сиђе дође у манастирски подрум, где им је ђебана била. Осталима заповеди, да отворе манастирску капију на коју сад навале Турци. Жесток се бој заметне. Хришћански борци гинули су као некад Леонидина јуначка дружина код Термопила.

Кад Турци после очајничке борбе заузму манастир и кад им се дивљи победни усклици стану разлегати над Јоргаћем и његовом одважном дружином, тада Јоргаћ учини што и наш Силџелић: запали ђебану и са својим на смрт спремилим друговима одлети у ваздух, а с њима

*) Ово је писано 1884. г.

уједино и вихови бесни победноци! Један исти тренутак начини удовицом и Стану и њену сестру Стојну!

Никола се није могао неонажен провући кроз турску војску. Њега заробе Турци и доведу пред пашу. Овај га запита: ко је и шта је, и кад чу, да је заробљеник занатом

пушкар, опрости му живот, али да мора војницима пушке опраћати. Доцније удучи Никола прилику и побегне у Хотин, где преда Јоргаћевој удовици поверени му аманет: прамен косе Јоргаћеве и последњи његов поздрав.

(СВРШИТЕ СЕ)

ВИЗИЈА

1.

Сањам прошлост и пролетно цвеће,
Што ми оде као варљив сав;
Уверен сам вратити се неће, —
Испред ноћи ницез'о је дан.
Срцем мојим овладава туга
Груди доми језовити крик;
Ал' ко' неба умиљата дуга
Твој анђелски затренти ми лик.
Нашто зраке од сунашца сјајна,
Кад ће тама да покрије све?
Нашто љубав варљива, нетрајна
Кад у ништа свет сигурно гре?

2.

Ноћ је мајска. Док звезде мије
Немо дршћу уз месечев сјај,
Свет почива, крај невидне силе
Заборава и муке и вај.
Као сина оболелог мајка
Земљу грли тајанствени тув;
По језеру лелуја се шајка;
И све тути, чак ни листак сув
Не шумори, лахор га не креће.
И док други у мртвицу спл,
Ја у шајци а крај тебе, цвеће,
Веселим се, јер ми певаш ти.

Београд.

3.

Ноћ царује. Лака шајка плови,
Ништа да јој заустави лет;
На обали што ми оку гови,
Видим шарни све до цвета цвет.
Мене силно обузело миље,
Па сам, чудо, као поглед лак.
На срцу ми лековито виље,
А на лицу твој ватрени дах.
Али онет заборавих јаву,
Трудан бејаш као да сам пјан,
И на груди ја оборих главу,
И у стари предадох се сав.

4.

На обали крај потока чиста,
Росне руже изниклао цвет,
А на њему, као ружа иста,
Леп је лентир уставио лет.
Оно, што би сладило му жите,
Што га њега једини је крас.
Сад је наш'о: вожањствено пиће
Пије, сише у највећу сласт,
Па се губи у блаженству милом,
Желко би да је вечно ту,
Каткад лаким затрепери крилом,
Сладост сише, — посис'о би сву.

5.

Ах, удесу!... Лентирити мали,
Чудне судбе стигнуће те које;
Детко јури, очима те пали,
И у руци доноси ти грое.
Зној му вреди огорено чело,
А по лицу као да је љут.
Махну руком у висину смело,
И кроз ваздух зафизика прут.
Ружа клону, ставло јој се грени...
Мно лентир куд се деде сад?
У вис летву к'о да ништа не би,
А на ружин не погледа јад.

6.

О, лепотко, на душу ми паде
Тешка туга и големи вај.
Чудно ми је како лентир даде
Заборава најмилији рај.
То ме трже, из сна се разбуду',
Погледах те, на лицу ти жар...
Што ће срећа у несталних људи,
Зар још грешник заслужије дар?
Нашто зраке од сунашца сјајна,
Кад ће тама да покрије све!
Нашто љубав варљива, нетрајна,
Кад у ништа свет сигурно гре!

ДУШ. НИКОЛИЋ

СЈАЛИЈЕ

(ИЗ МОЈИХ УСПОМЕНА)

Ниско стоји сунце на западу. Пурпурно руменило хвата се око њега и као велики пожар лагано се шири преко плавог и мирног неба. Румени зраци одвајају се сад у дуге уске пруге, падају преко лакних валова, купају се, одсјајују и преливају у хиљаде разноврених боја. Околица света и весела; ваздух чист и прозрачан и мирине на речну свежину, ветрић благ и свеж заструји лаким валом и заталаса танано шибље. А врба се повија благо и цичи и подудара се са лаким шумом валова.

Сунце зашло. Вечерњача се већ указала и гори у тамној светлости. Небо изгубило своје руменило и дошло потпуно плаво. С реке диже се лагани нео паре, разређује се и губи у сивом полумраку. У даљи вију се гу-

сти облаци дима с фабричких димњака, јаче се тек зачује лупа токова и живље заструји жагор што га ветар нанесе.

А Дунав шуми лагано и таласи му бију о спруд и љуљункају танко врбово шибље. Безбројне рибарске барке одмарају се и кадшто се тек покрену, кад их ветар јаче заошпија. А овде онде тек види се по који чамац, како брзином реке кроз покретљиву водену масу, одјекне свеже по који јак глас а из ретког шибљака санино и благо протегне се птичја песма.... И све је мирно, тихо и мило....

— Ој, ој, господичићу! — одјекну с оне стране ретког шибљака. — Тако си доцне стигао, а ја те одавно изгледам.

Нагох се и погледах боље кроз шибљак. У чамацу га спазих, Саватија са Васком. Погао се сав у напред, кана му спала с главе и густи, данно неочешљана коса просула се преко чела и низи чак до очију. Обема ру-

кама спусти мрежу и погледом продире за њом, кад ће да је покрене.

— Стој, стој! — одјекну му глас поново и Васко стаде с веслањем. — То је баш срећа! Похитај к мени, господичићу! рече ми затим, а десном руком издигао краснога шарана; крљушт му се бели и отсјајкује још одовуд.

— Како ћу ти прићи? Не могу за цело воду газити

— Стани, стани! Хеј, Васко, дела чамац тамо. При терај га до спруда господичићу!

Васко снажно завитла веслом, чамац удари о спруд и ја ускочих к њима.

На предњем крају, држећи влажну мрежу, седео је човек крупна раста, гологлав и без паса. То беше мој скорашњи познаник Саватије. По изгледу није имао више од 45 година. Лица дугачког, мршаваг, по коме су се још познавали трагови великих богиња, зараслог у дугу, где где проседу браду; очи велике и крупне, јако повучене у очну дубину, нос велики и на крају јако повијен усне крупне, изразите; све црте његова лица чиниле су утисак печега мушког, снажног и човек се пред њим осећао некако и добро и нелагодно. Лице, поглед, глас, осмех, сваки покрет његов издавао је нешто не сурово, нити грубо, но тако некако неумешно, странно и чудновато. На себи није имао горње хаљине због дневне припеке, а кошуља му не беше до горе закончана, са повијеним рукавима на мишицама, те су се у исто доба виделе и снажне мишице и здраве, јако развијене груди. У дну пак стајао је његов помоћник, Васко, дечак од 16—17 година, висок и сух, у неком старом подераном оделу плавкасте боје. На први поглед веома је одударало од Саватија својим нежним плавим лицем, својим замишљеним дубоким очима и иначе пожутелим и slabим лицем. Уске пак груди његове показивале су да је младић врло слаба састава и да се не може похвалити добрим здрављем.

Познајем их од скора. На Дунаву су преко целог дана. Познали смо се са свим случајно и од тога доба једнако смо добри пријатељи. Саватије ме не хте друкчије звати до „господичић“, и ако сам га молио да ме зове по имену. — „Не иде тако, господичићу! Ти си господичић и бићеш господичић, а ја сам Саватије и ништа више“, рече ми на послетку, сматрајући да је тиме завршено све и да никакве разлоге даље не треба наводити.

Понашањем својим нити је био паланчанин, нити се у њему познавао прост сељак — он је био нешто нарочито, сам за себе. Ко је пак, од куда је и зашто је дошао овамо к нама у град, није нико знао. Нагађало се много што шта, али све то било је без свога основа. Саватије није стајао ни с ким тако блиско, да би се од њега самог могло што чути, а што су други додавали то није било у ствари. Живео је у јалијском крају са Васком, у малој мрачној соби; занимао се риболовом на Дунаву и тако животарио, истина, не баш славно, али тек.... живео је тихо и неприметно, никоме не намећући се. Долазио је доцкан у ноћ кући или и поћивао у својој барци на самој реци, а зора га је већ затицала у његову послу. Преко дана пак кад сунце јако припече, одмарао се час два у ниском шибљаку, не крећући тада ни једним делом свога тела и предавши се сав својим мрачним и неодређеним мислима. А зими пак кад је рибане престајало, и тада се он умео наћи. Одлазио је горе, до горњег дела града, најимао се у трговаца и за њихов рачун трчао и слушао и опет себи зарађивао. Васко је тада обично седео

код куће и бринуо се о вечери. Како је био врло слаб, ретко је куда и излазио. А чим се пак лед са реке почне кретати и настане време рибану, остављао је Саватије све и трчао доле до реке и поново бацао своје мреже а живот отпочињао по старом и без икаквих измена.

Суседи су га се чували, управо бојали, не распитујући ни за његов живот нити за његову прошлост, о којој нису знали ништа одређено. Плашила их је његова озбиљност и сумор исто као и тајанствени начин његова живота и склоност к нечему загонетном, тајном. Говорили су пак тајом, између себе, како је то негда био богат човек, ожењен, али га жена остави и отиде његову суседу. Додавали су чак како и убијство лежи на његовој души, а многи су тврдили како га и ноћу виђају по најудаљенијим деловима града и како сам не слази на његове очи... Мене је пак нарочито занимало неко двојство у његовој души: показивао се у исто доба и груб и суров, док му се за часак лице озаравало благошћу и као да је хтело вечито на њему остати....

— Но, Саватије, отпочех, седајући крај њега и гледајући његове снажне руке, — можеш ли бити задовољан послом?

— Хвала ти, господичићу, хвала. Ено тамо, погледај! Васко, покажи!

Васко ми принесе велику плетену корпу.

— Јеси ли уморан? — упитах га.

Он пониче главом, смагну плећима и брзо остави котарицу, прихватајући се весла.

— Не умеш да говориш, шта ли? — добаши Саватије. — Сметен ти је, господичићу, до зла Бога! Силете се тако, а ни сам не зна зашто. Три пут ми је данас мрежу испустио.

Васко пониче још јаче главом, дохвати воду руком а потом, не знајући више шта ће, силно завесла.

— Кажем ти ја, настави Саватије. — Стани, стани окрете се Васку: дај господичићу весло и онда пожури до Павла. Требаће нам сутра његова кола.

Васко завесла, чун застаде и он изиђе на спруд.

— Тако је то видиш, господичићу! — окрете се Саватије мени бацајући поново мрежу. Сад остадосмо сами. — Живиш и мучиш се, док ти је Господ казао. Не тражи много, а ради докле можеш. Не знаш ти, како је слатко радити. Замахни, замахни снажније; мораћемо на ширину. — Видиш, ја ти и не тражим много. За нас просте људе и није то. Барка и Васко то ми је све. Без њих не бих могао, кажем ти. Славан је мали, тај Васко. Ради као кртица, али је слабачак.

— Ти га много волиш?

— Бог с тобом! Како га не бих пазио?

Он се саже лагано и издиже мрежу. У њој не беше ништа.

— Проклете; знају баш за цело! Каткад тако не уловим преко целог подна ни за лек.

— Је ли, ти немаш својих?

— Шта?... Не, далеко су; или чекај, не, немам никога. Сам сам, тако као што ме видиш.

— А Васко?

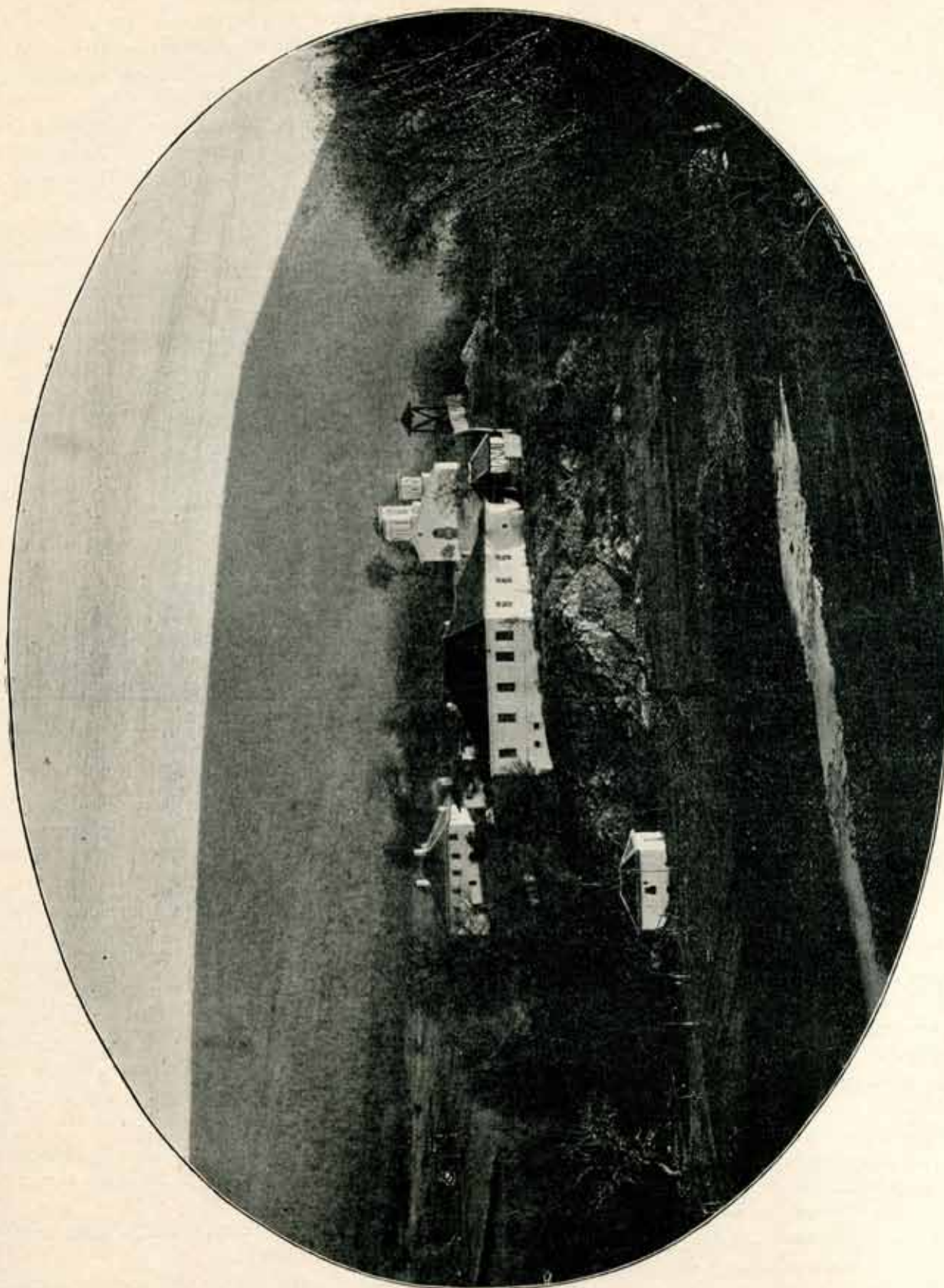
Загледах му боље у лице. Оно изгубило од своје озбиљности и суровости, очи благе и меке, а туга, изазвана успоменама из прошлости, огледала се на свакој цртици овога мрачног човека.

— Саватије, шта ти је?

— Маленкост, господичићу, ситница! Бива ми тако по који пут. Плакао бих као дете, знаш ли. Е, е, куд је то за мене сада! Али то не могу више крити. Рећи ћу ти све.

— Почни само!

Шта, и Саватије је био негда човек! Ти не верујеш? Далеко, далеко тамо иза оних брда је моје село. Што ће ти име, да га знаш? Тамо је била кућа Саватијева. А какво је то село! Станеш на брег, а тамо река, њива и ливада, и опет река и густа шума и народ први као у

МОНАСТИР СВ. ПЕТРЕ У СРЕБИЈИ

— Видиш, господичићу, невоља је невоља, — отпоче он ниским, тупим гласом: свакоме ће у кућу да завири, злочица. Није човека којег сушце греје, да га она не зна. Све је то тамо у ње записано. Видиш човека, велики господин на оку, е, али ко зна шта му је она спремила. Не утече од ње, нит' се сакри. Е, еј, само ни она не чини добро. Некоме узме све, а неког једва додирне.

мравињаку. Трче, раде, весели као птице бојје! Тамо ти је слатко тек! А овде, сироти смо као нико. Последњи да кажеш. Еј, Саватије, луда главо, што сад говориш? Бога љутиш само!

И ту у нашем селу живела је девојка, ах, каква девојка... лепа, паметна, а већ добра не умем ти рећи! Звала се Јелка, од добрих људи, од добре куће. Еј ја,

шта кажем : од добре куће ! Пајкићи су први, а задружни и јаки. Ко ће им на пут стати ? И ето, ту девојку заволах од срца, искрено и силно. Нећу да ти се правдам : морало је тако бити. Душа је то била, али ретка душа ! Веруј Бога, ни дању ни поћу не имаћих мира. Сан не слази на очи, а посао ми стоји. Тешко ми да се прихватим. Мучим се тако а и сам не знам шта ћу. Седим по дугу зимску ноћ и мислим. Све узалуд, куд ћеш измислити ! Где је Саватије и дорастао Пајкићима ? Аја, не иде тако. Питаћу је, мислим, па ако хоће, нека побегне. Срамота, истина, за Пајкиће, али шта ћеш. Дружичије не може бити.

Некако с пролећа враћао сам се кући. Опратио оно мало кукуруза у Парлозима, па хитам натраг. Сунце на заравцима, али још пече. Није врућина да кажем, него онако, топло и благо и ветар те расхлађује. Откопчао сам кошуљу, те ми ветар пирка по грудима. Не могу да га се надишем. Пут ме напесе кроз Пајкића забран. Кад тамо, баш некако у средини, она — Јелка. Седла је на дванаест корака од мене, на савијеној и земљи положеној буковој грани. Главу ниско погла и свија венац од скоро набраног цвећа. Лак јелек овио јој танки струк а бела кошуља спустила се у витим наборима преко њених груди. Густа јој коса делила се у две дуге витице испод чисте беле повезаче, а с леве стране руменела се скоро расцветана булка. Лице не могу да видим. Погнула се тако, ни главе да дигне. Рукама једнако пребира цвеве и слаже их. Стојим, мило ми да је видим и ја је гледам тако, као да је никад нисам видео ; срце ми тако бије, а у души ми се разлива нешто тако мило и слатко....

Саватије од једном ућута и погледа у мене. Лице му дошло са свим благо и тихо.

— Еј, мени еј ! настави потом. Можеш се и насмејати, господичићу. Тако стар, па се заноси !

— Остави Саватије, остави. Што ти то сад паде на ум ?

— Можеш ме и осудити, али је тако било, уз даље причати. — Слабоет је слабоет и над њом нема тела јакога.

— Јелка, рекох јој ближе прилазећи, тихо и нечујно, више као шапат : ти си то !

Она подиже главу. Очи јој миле, и благо и радосно гледају, а лице се осуло руменилом :

— Ја сам.

— Шта радиш ?

— Ето видиш, цвеће пребирам, рече устајући и вежујући последњи венац.

— Цвеће ?

Заћутасмо. Нисам знао шта ћу даље рећи. А тако бих јој много хтео казати. Језик ми се свезао, па ни маћи. Стид ваљда, шта ли ? А она тако лепа, мила, очи не могу да одвојим. Младост бије из све снаге, а дах јој врео, онија и заноси. Унесох се ближе ; коса јој се меко припи уз моје образе, а пламен ми душу обузе.

— Јелка, Јелка !... једва промуцах. И у тренутку, грлах јој стас, а рука се све више подаје наборима танке кошуље.

— Ах, туго моја ! Што сам ти скривила, Боже мој ? Саватије, жива ти нана твоја, пусти ме ! — и млака ми суза паде на образ.

Откочих. Беше ми криво а и жалио сам је. Криво сам и себе сама и још осећао њено топло дисање, њену меку косу....

Ваљало је прекрити. Истину да ти речем : није ми било паде, али тек, шта бих могао друго. Старац је то старог кова, отац њен. Павле Пајкић. Ко да га сад гледам. Крупан, висок, као див ; лице му зборано, а коса сва седа. Снага још, а здравље челично. Иде ли куд, тибук му за вратом, а здравац му миреше иза паса.... Треба да му је затражим, а све задрхће на мени ; сетим се само његових крупних, седих обрва, и његових малих и живих очију.

Одох му једнога дана. Подне превалило и вече се нагиње. Чељад још у пољу послује. Застадох га пред вратима : круни кукуруз за живину. Пас залаја и он се окрете.

— А, а Саватије ! — рече ми и пружи малу трпозножну столицу. — Седи, седи ! А ниси данас нигде на послу ? упита ме, а поглед му некако чудноват : и он као да пита.

— Сад сам баш с рада, одвратих му : посао ме напесе на тебе.

— А, а тако ! Па добро, реци !

Како да почнем само, а после већ било би лакше. Али ми неки терет пао на груди, па ми и глас у грлу гуши.

— Је ли, ти се нећеш љутити ? отпочех.

Он ме оштрије погледа, а очи му дошле још чудноватије : устаклиле се и саме питају :

— Да се љутим, а још ништа не знам.

— Дошао сам ти због Јелке.

— Због Јелке ? Шта ти имаш с њом ?

— Ми се назимо. До тебе стоји, хоћеш ли да је даш.

Он хракну, обрве се скупнеше а бора између њих још јаче отскочи.

— Е мој Саватије, момку није за цело зазорно питати, али ти је не могу дати. Здрав си, радан си, све ти је на месту, шта могу имати противу тебе ? Само Јелка није за твоју кућу....

Земља ми се окрете ; у глави нешто хучи, а уши ми зује ; не могу ништа да чујем. Молити не помаже. Дигох се.

— Збогом !

— Збогом пошао ! — рече и пружи ми руку.

Пођох ; ни сам не знам куда ћу. Све ми тесно, а па души ми тако тешко. Плакао бих као дете, тако ме боли. Сунце се већ смирило и вече се прострло преко целог окола. Из даљине тек забруји весела радничка песма и испуни мирну тишину. Радници се враћају дома. Ударих опет кроз Пајкића забран. Надао сам се, ту ћу је затећи. И нисам се преварио : гони овце из чаира. Побледела, ослабела љута. — Шта ти је ? упита ме.

— Ништа, Јелка, ништа ! кажем јој, а сузе ми навиру на очи. Она ме погледа, а све лице пита :

— Шта ћемо ?

— Ту ништа не помаже. Знаш ја њега : пексијан је. Него бегај ! — Она замре.

— Еј ја, Саватије, куда бих после ? А шта ће свет рећи ? Зар ја да обрукам кућу Пајкића ?

— А ти остави и пољуби му руку још. Ја сам другојаче мислио.

Она се стресе и усне јој се скупнеше. Срце је то било, господичићу, а душа тако добра као у голубице.

— Кад хоћеш ? — оте се тихо, из дубине, болно, тужно.

— Четвртак вече бићу у шљивару.

— И шта је било најзад? прекидох га нестрпљиво.

— Било је како се нико није надао. Од судбине се не сакри. Тако је тамо записао и нека буде њена воља. За неко време крајно, не може крајније бити. Весело сам ти, господичићу, па не знаш! Куд одмакнем, песма ми само на устима и чини ми се, све је тако весело и радосно, све пева са мном. Посао ми одмиче, десет руку не могу да ме претеку.

Ал' она, голубица моја, није баш тако весела, да речеш. Питам, а она се тек насмеје. — „Хоћеш, нажда, да само у тебе гледам?“ — каже ми. Али ја већ слутих нешто. Старац се ујагоунио и никакко да се смири. Мени прети као Арнаутину, а њу проклиње где стане. У свет не излази, а у чељад не погледа. — „Еј, вели, Павле, шта си дочекао? Што бар није умрла, па би ми лакше било.“

Све окрену на траг. Она из дана у дан блеђа, тужнија. Пече је нешто а неће да ми каже. Истина, послује, хтела би да је весела, али срце плаче. Мислим ја неће добро бити. Тако је и било. Седим једином пред кућом и мислим: „Боже мој, само да се на добро сврши!“ Тек она стаде испред мене. Лице јој као восак а очи утекле у главу.

Коса се рапчешљала и слепила са сузама на образу.

— Почуј, Саватије, рече ми, а глас јој дрхће и она сва цепти као прут: — тако не може бити!

— Шта ти је сад? кажем а већ видим: моја је слућна ту.

Боденбах.

— Све је доцкан. Хвала ти, али ја не могу остати више. Тако ме нешто гуши а кри ми се неће у главу. Клетва ме његова дави. Али, мој Боже, шта сам ти толико згрешила? и заплака силно, грцајући.

— Јелка, голубице, кажем, стани! — а и сам осећам сузе на очима. — Куда ћеш то сада?

— Вратићу се њему!

— Зар Павлу? Избациће те!

— А што знам да радим? Отац је то: може и убити. Ја сам му тако згрешила.

— Еј, еј! Шта је све морало бити!

— Прости, Саватије, прости. Твоје доброте ко ће заборавити, али ја не могу, не могу. На траг! или ћу свиснути....

Саватије заћути. Лице му дошло мрачно, месец му осветлио разбарушену косу и дугу проседу браду. Мрежа пала испред њега, давно је већ оставио.

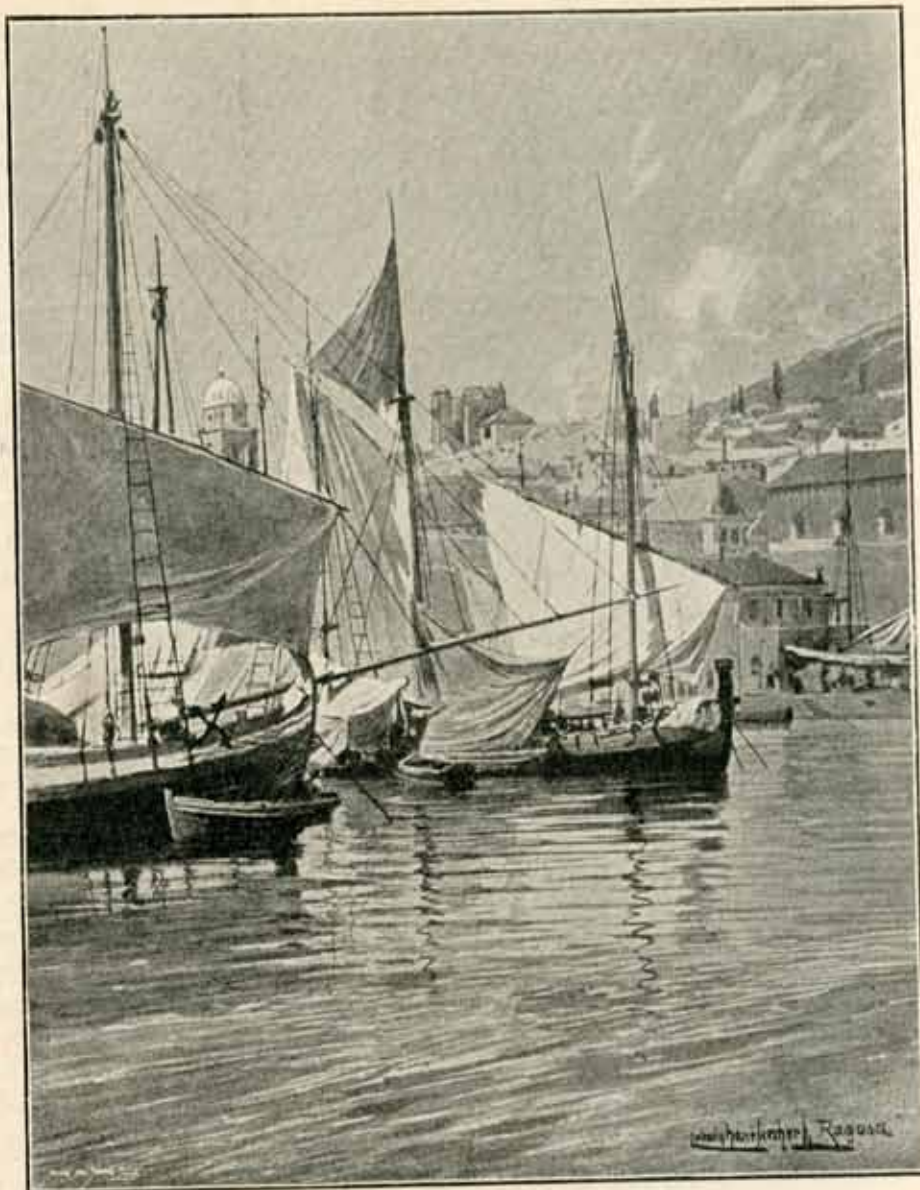
— Ој, ој чиле! — чу се Васков талас глас. Он се трже. — Замахни тамо до барке! — рече ми. — Зар већ крај? упитих га.

— Да, тако се свршило....

А Дунав шуми и даље лагано и жуља таласно шибље. Ваздух миран, некретљив. Небом трепере

звезде и светлост им се огледа у величанственој реци. Месец, сјајан и јасан, осветлио ниске барке, танко шибље и лаке таласе. Више нас прелете оштро у ваздуху нека птица и заталаса мирну тишину. Тамо негде далеко протегну се човечји глас, али одмах умуче....

МИЛОШ П. ЂИРКОВИЋ.

ДУНОВАЧКО ПРИСТАНИШТЕ по акварелу Л. Х. Фишера

У СПОКОЈСТВУ

Махните ме! Мира дајте,
Не мутите часе ове;
Мене слатки звуци маме
Тужне харфе Еолове.

Махните ме! Нит ми више
Спомињите прошлост зграчну!
На што ће ми спомен слатки? —
Не вржећете душу плачну.

Са видика дуну ситве
Нек се прошлост гробу крене;

Нека је се срце моје
Никад више не спомене!

У вјечитој заборави
Нек ишчезне занос кратки,
Да не чујем тихе ноћи
Љубавнички шанат слатки.

А њезину милу слику
Нека тужни вео скриве...
Ето буга редом кида
Моје цвијетке најмилије! —

Махните ме! Мира дајте,
Не мутите часе ове;
Мене слатки звуци маме
Тужне харфе Еолове.

А. К. ХАСАНБЕГОВ

УСЕДЕЛИЦА

— ВРАДА —

(с францускога)

Јуче смо отишли да обиђемо своју бабу. Дочекала нас је на вратима, права и насмејана, а ради дочека обукла је своју дивну, сиву, кашмирску хаљину и пребацила је преко плећа шалић од црвеног кинеског крена.

Угледала нас је била с прозора, кад су кола долазила, те нам је изашла у добродошлицу. Њен диван стан никада ми се није учинио веселијим, по јуче. Док смо дошли до њега, имали смо да пређемо уским путевима, стиснутим међу беле куће и цветне оgrade, и при пролазу кроз њих хватали смо неке гране, које су на нас падале. Имаће јој је било у лепом зеленилу, дрвета у пуном цвету; у маленом блатњавом глибу, тамо у дну, брчкале су се пловке и неколико гусака; неке су се шеткале са озбиљним изгледом, па се постројиле у убојни ред да нас виде кад прођемо.

Наш стари коњић сам се заустави пред канијом; она је била отворена, те ми пређосмо малим путем насутим песком. Покрај пута, с обадве стране, простираху се четвртасте и укошене алеје, са бокорима цвећа. Предња страна црвеног кућног крова добила је, временом, затворенију боју, те је с тога још више падало у очи како се свуда унаоколо зелене липине круне.

Овде је све тако тихо и тако мирно; свуда се шири неки нарочити мирис из са свим неког другог доба, који је ипак сачувао своју свежину. Пред вратима два каменита са свим бела степенена једино служе као улаз; на првome од њих извазило се велико рундаво песто, исплазило језик и жмирка очима, не марећи хоће ли ко доћи или проћи; када га зовне његова господарица, оно се лено подигне и иде за њом.

Баба нас позва да уђемо, идући напред тихим и лаким кораком; нити је згурена ни повијена, и кад је човек с леђа гледа, не би рекао да она носи на својој грбини деведесет лета. Она зна то, зато и иде поносно, само да се човек дивн њеном етасу. Лице јој зборано, али су те боре врло благе, без општина, и види се на њима да

нису трагови мучнога века; чело су јој украшавале мале сребрне коврце, у дивним увојцима. По мршавим рукама падале су јој лаке чипке; она ужива у леним стварима, па и не мисли да оне нису више за њу. На јаци носи старинску иглу са ликом неког господина направљене косе и свежег лица; то је слика њеног оца, од које се она никад није растављала.

Ову милу уседелицу човек може увек видети насмејану или увек спремиу на то; никада није тужна, него увек весела и мало се не бојећи смрти; све су жалости њене одавна ишчилеле. Мирна и таха, она живи тако као да је млада и радо се придружује радостима и надама младих око себе. Када баца поглед у прошлост своју, мисли да је врло срећно провела век. Родила је се у истој овој кући, у којој ће и умрети; од куће је ретко одлазила, и то само на врло кратко време. Увек јој је био исти намештај; по овој столици, у којој се сад одмара, скакутала је још као девојчица. Она о томе прича, као да је то јуче било. Сваки час ће тек рећи: „моји мили родитељи“ или „мој драги отац“ — „моја добра мати“. — А има четрдесет и више година, како су они померли. Она чисто још то не може да верује. У трнезарији, још ни једној столици није промењено место, и њој се чисто чини, кад седне за сто, да ће и они сад доћи. По кашто отвори велику кожни кутију са посуђем, и тако се забавља, као кад је била мала, па се њоме играла, кријући се од мајке.

Градина јој је била уређена по старинском начину, и кад би јој тражили, да што измени, она је одвраћала. — Немојте, говорила је: тако је било и код мог милог оца.

Тиме је била задовољна. Пред кућом, на великој рудини, ширио је гране велики и величанствен кедар, а она памти кад су га засадили.

— Јесте, ја сам овуда врло често скакутала, прича она. Веома воли овај кедар и не пропушта прилику да разговара с њим, говорећи му о онима који су се одмарали у његову хладу. У дну рудине био је жарак, а за њим су се шириле ливаде, по којима су пасле лене краве. Она их је све познавала; њу је све занимало. Десно, у средини врта за зелен, био је рибањак, у коме су пливале рибице; у њега се силазило црвоточним степеницама. Она ту долази сваког дана, кад год је лено време, те баца рибама хлеба, а њена сестричина придржава је за руку. Ту је сестричину она и крстила, но никако не може веровати, да то њено кумче сад има шесет година. Њу она и потпомаже, и од како је њена сестричина остала удовицом и погубила децу, нашла је заклона и потпоре у ове залишне уседелице. Но ова уседелица сама најбоље зна да ли је она увек била бескорисна по друштво. Она памти све оне које је потпомогла или неговала и сву сиричад што је одевала.

Прича, по неки пут, како је промашила циљ свога живота. Била је врло лена и радо спомиње оне који су облетила око ње и које је она занела била. Међу њима нарочито је био један, због кога се веома узбуди, када га спомене. И тамо горе, у маленом столићу, на дну добро затворене фијоке, налази се свежањ писама. Ту је, покрај њих, и нека мушка рукавица и осушен цветак. Она ће и напустити овај свет, али никако не може да се одважи да уништи ове миле успомене. Осећа се, шта више, и гордом, што је остала верна овој јединој љубави

својој. Она прича о томе, по неки пут, млађима из породице, држећи да су они једини у стању да је разумеју.

Воли друштво и веома је задовољна кад јој је пуно гостију за столом. Једва може да једе, по још ипак представља домаћицу. Остала је верна свима својим навикама, па чак није пропуштала прилику, да се мало боље обуче за ручак по преко дана. За то се повуче са својом старом другарицом, да се спреми. Воли само женску послугу, и то тражи да су пријатног лица.

Она је право благо, па ипак ко би могао тврдити, да на дну душе њене нема никакве туге. Свакојачко, провела је век доста безбрижно и остарила је без велике патње, па ипак може човек видети како јој се навуче облак преко чела, кад угледа малу децу. Кад би је неко запитио: да ли воли децу? одговарала је: „да, ја их веома волим“. А кад јој неко каже: „па, драга *юсиофице*...“, ова је реч имала у себи нешто чудновато и тужно, нешто што у срце дира, и човеку дође тешко, да се заплаче!

Она је, дакле, тако проживела деведесет година, па ипак се може рећи, да је само прошла покрај живота. И одлази са овог света, а није уживала оне чисте радости које су жени намењене. Но, да ли би јој човек могао пожелети, да је друччије живела? Зар овако тих и једнолик живот није најугоднији? Међутим, јуче, кад смо полазили, она се нешто забрину и дозво једно од деце. Дуго га је и дуго љубила и рече му, смешећи се пријатно:

— Кад други пут дођеш, нека ти не смета ништа,

ако ја не будем код куће; ти се опет играј под старим кедром.

— А камо путујете, бако?

— Е, мали, нисам се одавна видела са својом милом мајком, па се надам да ћу скоро ићи да је изљубим.

— О, благо вама, одговори дете, не разумевајући шта је тиме све казано.

Она му спусти руку на главу и понови лагано:

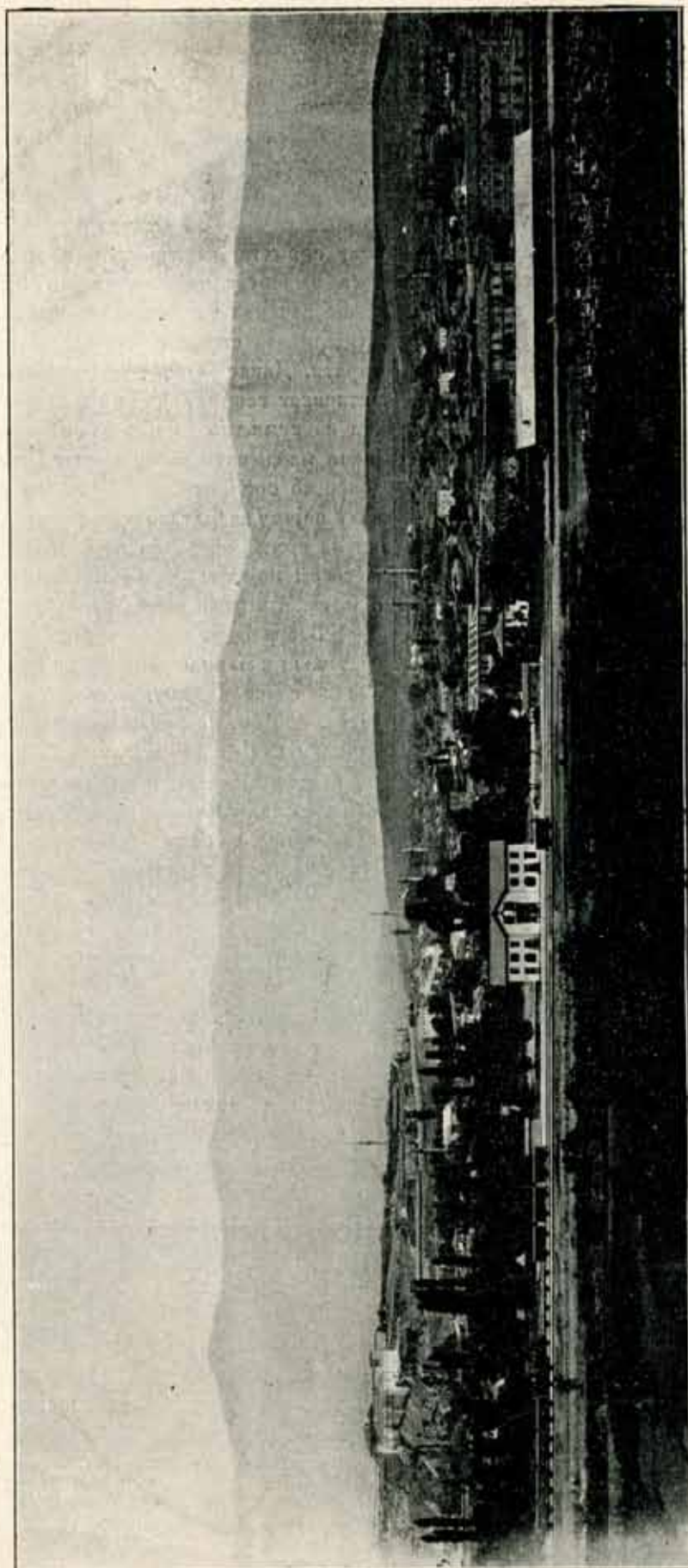
— Јесте, јесте, благо мени! Б.

НАШЕ ПОЗОРИШТЕ

Позориште! Храм богиње Талије! Место, где се страсти људске, дакле елементи који крећу људе свима па и најмрачнијим и најстрашнијим путевима, расплићу у најсавршенијој литерарној форми: *драми*. Каква средина!

И онај прости умом који се смеје кад чује да се неко несрећном љубављу занео толико, да се одриче света; који се у неверици осмејкује кад чује да је некога љубомора довела до злочина; да је неко у самопрегоревању живот свој за другог жртвовао; да је некога појимање дужности одвело путем самоубице; да је некога сујета бацала у блато свију нискости, — чак и тај прости умом враћа се из позоришта разуверен. Дотле незнани

осећаји почну да се буде са његове успаване душе, и он или задрхти праведним гневом, или се одушеви, или му кајање натера румен у образе, или га обујме чисти осећаји љубави, и, рецимо, девојка коју је волео од једном му се

СКСПАБЕ

представи у сасвим новој светлости, или поражен остане да премисли о рђавим, ничим неоправданим делима људским.

Позориште! Каква дакле узвишена средина! Оно није само обична школа, као што су остале школе, по је школа над школама, по је чистилиште људских осећаја. Све што се тамо изнесе у облику драме, прекаљено је у најсилнијој ватри људске сумње, људске чежње и светскога бола. Она силна воља за савршенством, која обилази ореолом главе великих песника, нигде се јаче не испољава по ту. И зато, од како је позоришта, оно је неговано као какав нежан цветак. У њему се друштво учило разумевању свега племенитог и узвишеног.

Међутим, колико је данас вештака, свећеника посвећених томе храму, овде код нас, који разумеју величину његову, а који се срећни судбином својом, светла и поносита чеља, крећу у друштву осталих смртних?!

На жалост, ми у своме друштву још не видимо таквих, и ко зна, колико ће нам још требати, па да на нашој позорници видимо истински одушевљена вештака који вештини читав свој живот посвећује, вештака не само на даскама позоришним, по онога, који остаје вештаком и ван позоришта: и у друштву и код своје куће. Јер одиста, ништа смешније и у исто време жалосније, од каквог глумца, који најчешће интерпретира улоге трагичних јунака и у опште карактере, а којег скоро свакодневно налазите у баналном друштву баналних пријатеља, где своди сву духовитост и сав таленат свој у — рецимо, вицове дарданелске. Не значи ли зар, да таквога човека интерпретација живота и осећаја великих, трагичних карактера потреса толико исто колико и онај суфлеров закљон, или ону ужас којима се завеса диже? У ствари пак то је артист и то драмски, који као такав хоће да импонује публици, и то не само публици наших култура, по и нашој најобразованијој публици. А рецимо им само да сви они од реда, без обзира на оно што се зове таленат, немају услова за то, немају апсолутно никакве спреме; и да ни један од њих ничим не показује да је бар рад да своју слабу литерарну и општу спрему допуну! О, каква би то страшна увреда била!

У ствари пак из тога се може извести, да мало ко од њих и има талента. Јер ко има талента тај вазда вишемуну тежи, и та тежња јасно се огледа на самоме њему, тако, да је он не може скрити, баш кад би то и хтео. Она се испољава у сваком раду његовом; испољава се средином у којој се креће; испољава се у симпатијама његовим и антипатијама; испољава се у начину живота, у појимању дужности, у одушевљењу за свој велики, свој свети позив. И кад се то зна, онда какав мора изгледати драмски артист, који се јавно кити неморалом најниже врсте, и то перје своје победоносно проноси кроз друштво у којем живи?!

А зар наше друштво одиста није у стању да да одушевљене вештаке? Зар је наша београдска средина тако неразвијена, да у њој не може опстати и развијати се драмски таленат? „Па од наших артиста“, чућете где многи веле: „и не сме се Бог зна шта тражити; јер, на послетку какво нам је друштво такви су нам и глумци“...

Како лажна, како неоснована и неоправдана реч!

Та за име Бога, нико вазда неће спорити да нам је, пре неколико деценија, друштво било неразвијеније по што је данас, па смо ипак зато имали глумачких та-

лента каквих данас немамо. Јест талената, јер су вазда тежили вишемуну, и на тај начин долазили до хвала достојних, до лисина завидних.

А то је оно чега данас нема, нити бар и један од наших глумаца испољава ту тежњу за савршенством. Међутим, шта смета нашим глумцима да уче, да се образују, да се одушевљавају својом вештином, и да понашањем, животом и радом својим стварају добро мишљење о себи?!

А једино такав њихов рад поправио би им положај у друштву и учинио, да се једном мало озбиљније, и што је главно, с више симпатије почне мислити о њима.

А који су то глумци у београдском друштву који теку симпатије одушевљеним радом својим, и који због тога импонују појавом својом? Међутим како би био данас дочекав такав артист, данас, кад је међ њима загладала ова страшна апатија, — о томе је излишно и говорити. Данас је све наше друштво тако жељно правог, истинског вештака, да би слава таквога била ненадмашна. Ми не сумњамо да кад би се сутра на позорници нашој јавио млад, одушевљен артист, чији би глас, замишљамо, допрло до срца нашег и потресао нас; на чију би племениту појаву задрхтале груди наше узвишеном чежњом, — ми не сумњамо, да би се београдско друштво поносило његовом појавом у својим салонима, и да би се грабили о њега, а што је овако немогуће.

Београђани воле позориште, као што у осталом сав свет воли позориште; и кад би само било мало више привлачне снаге у њему, замишљамо у наших драмских артиста, оно би, за време представа, било увек пуно.

Та кад би наши глумци само могли знати, колико ми гледаоци жалимо, што је у њима тако мало одушевљења за тако велики позив! Али, ако то не знају, нека не забораве, да самим тим констатовањем ми у исто време стичемо право да их осуђујемо и ценимо према њиховој стварној вредности, и нека им није жао, кад се из најмеродавнијих кругова у нашем друштву чује по њих страшна реч: да према раду свом не заслужују скоро никакве пажње.

Јер што данас наше позориште рамље и само животиари, на првом месту криво је наше глумачко особље, чији је нерад и индиферентност према вештини драмској тако јак, да тек што није угасио и онај мали пламичак одушевљења, који се по каткад јави и на нашој позорници.

И тако од те школе над школама, од тога храма, са чијих би трпозаца требало да се диже непрекидни пламен светог одушевљења за све оне одблеске душе човекове, који су моделирали светску историју, — ми смо Србијанци створили мал' те не какву обичну *Комедију*.

За то, на први поглед, страшно тврђење наше, које и ми с болом у души наводимо, не треба нам јачег доказа од тога, што у нашем позоришту и има нешто мало света кад се дају комади смешни: комедије и буфе, и то, ичравно, не комедије Молијерове, по комедије у којима изазивају смех — шале и вицове достојни клоунова циркусних, а нема никога кад се дају велике трагедије, јер нема ко да их интерпретира.

Нема их, ал' ми верујемо да би их имали само да је мало више воље и одушевљења. А зар је баш тако тешко одушевити се узвишеним поетским производима? Зар никога међу нашим млађим артистима нема, који би, потресен животом и славом једнога Кина, Талме, Лекуврерове, Марсове и других великих свећеника Талијиних

зажелео да и он пође путем њиховим и да чело своје окити венцем славе?!

Ми не сумњамо, да би један такав вештак био силан мотор, који би кренуо све остале и учинио, да и наше позориште буде у ствари место где би се с успехом неговало све што је лепо и племенито.

И замислите само једнога вечера, на једној представи, обични гледаоци од којих већина иде у позориште тек колико време да прекрати, од једном као очарани остану да слушају. Чисто им дах престао, срце им јаче луна, груди се узбуркале, и у оном првом узбуђењу не знају шта се то збива с њима. А шта је у ствари? Он је на позорници. Стоји пред девојком коју воли и изјављује јој љубав. Саопштава јој своје узбуркане осећаје, али тихом речи, и само што му глас дрхти и издаје га. Говори јој мирно, тихо, гласом пуним нежних нијанси, без икакве амфазе, без икакве театралности, баш као да су само њих двоје. Из сваке његове речи, из сваког му мирног покрета види се, и колико је чедан и колико је, у том великом моменту свога живота, пун самопоуздања и енергије. Говори јој о будућем заједничком животу и томе чему се он од тога живота нада. Са лица му сија мушка одлучност, а из сваке му речи осећа се карактер.

И та младићска енергија и нежност у исто време, толико њу потресају, да га она као очарана немо гледа и осећа како јој се очи влаже, и како јој се по који суза скотрља низ образе.

Сва омладина међу гледаоцима узбуђена, пуна неке пријатне, вејасне чежње посматра их нетрепизнице. На сáму ту просту појаву стотине слика и прошлих и будућих расплићу се пред њиховим мисленим очима као у некој сумаглици, и они би и да плачу и да се осмејкују.

Или другог једног вечера, публика га гледа у познатој једној улози. Многи из публике знају скоро читаву ту улогу на памет. Али још од прве сцене, у којој се он појављује, сви они, као у некој недоумици час погледају један другог, час *нега*.

„Овде има нечега новог“ помишљају „ово нису оне исте речи, које смо већ толико пута чули.“ И помишљајући тако, осећају, како им се груди дижу, како их, дотле мирне, обузима некакав немир.

Он је баш у оном моменту, кад дознаје за неверство једног свог пријатеља, којег је он примао у своју кућу као брата свог, и који је покушао да поруши једну светињу његову.

У оној још првој изненађености изгледао је као оно суморан дан пред буру. Миран, тих, ни једна му се прта на лицу није мењала. А затим све јаче и јаче, као и бура, кад већ почну и муње да севају, и зачује се онај потмули тутањ из даљине, и дуне вихор и учини се као да се и земља тресе, — тако исто и он, поражен подлошћу са онога места, где је све само најплеменитије гледао, учини вам се, као да чисто расте.

Комад се сврши, а публика као очарана излази из позоришта. Сваки на свој начин интерпретира игру.

„Каква необична појава“, говори један.

„Каква сила у речима, каква нежност“ говори други.

„Где сте ви велики страни глумци да видите каквога сте друга добили у нашем младом Србину“ говори трећи.

Један опет валези да му је душа као Еолова харфа, на којој одјекују сви најразличнији осећаји човекови.

А кад буде сутра дан, сви они, чија су срца већ проговорила од заљубљеног младића, па до изнемоглого, тугом утучена старца, све се то обрће за њим на улици и шапуће: то је он, то је он!

П.

ЗБОГОМ

италијански романсала

Е. Жеера

Amor che nasce e si nutre in colpa
Che col rimorso e col terror s'annoda
Infuato fiore
Lungamente non dura.

Prati.

(СВРШЕТАК)

СРПКИЊА ИЗ ШИБЕНИКА

Веле, да човек никад не осећа вредност неке ствари као кад се боји да је не изгуби, и то није једина истина коју је здраво народно мишљење изабрало за пословицу.

Да нисам никад љубила свога мужа, била бих га почела љубити онда, кад сам нагнута над његово узглавље гледала како ми га нестаје.

Стиснувши своје руке у његовим, још једном преживех сву своју прошлост. Чинио ми се, као и у првом добу нашег брака, да сам опет његова

верна супруга, аићео хранитељ његова дома, у коме је љубав запалила и ако не најевелију, а оно најдражу и најтоплију буктињу.

Шта све не бих била дала, да повратим изгубљени мир своје савести!

— Ето — говорила сам — тај човек мисли да има да ти захвали за оно мало услуга, што си му их учинила; мисли да треба да те љуби, да те благосиља, за то што проводиш ноћи крај њега и својом негом ублажаваш његове болове; — али он не зна, да си ти самовласно зграбила тако узвишену мисију, да си се дрзнула обући хаљину милосерђа, ти изгубљена жено!

Понеки пут изговарах у бунилу бесмислене речи, које нису имале никакве везе. Атилијо, који их је приписивао умору после великих напрезања, умиљато би ме тада обгрлио, и пољубивши ме нагнао би ме да главу спусти на узглавље, — и тиха суза тог увређеног човека оросила би милостиво и бесвесно лице јадне покајнице.

Он није знао ништа. А и како би се сумња усељила у ту племениту душу?

Али баш због тога моје су се муке увећавале.

— Погледај колико си ниско пала! говорио ми је мој понос.

— Какву си љубав одбацила! шанутало ми је срце. И где си нашла накнаде за то?

Да ли ми је Масимо могао да накнади ма и једну од оних радости, што сам му их жртвовала? Ох, грешна љубав не чини ме срећном — за један дан доста је љубавног нијанства, али животу је потребан мир.

Како сам могла да из своје памети одагнам успомене на страст, од које је један једини тренутак слабости оставио пламене трагове? ... Масимо се стављао између мене и моје савести, увећавајући моје сузе покајања сузама из мање чистог извора.

Дани су пролазили а укувнику је бивало све горе. Лекар је чинио све, да ме обмане, и ја бих се можда била предала обманама, али Атилијо је био говорио о свом блиском крају с оном достојанственом мирноћом, с оном озбиљном резигнацијом, коју поштен човек осећа кад се приближава ужасна сенка смрти.

За та неколика месеца ја сам се по други пут налазила пред лицем смрти. Она ми је отимала предмете моје најчистије љубави, као да ме тиме хоће да казни што сам је увредила.

Дрхтао сам и своје ужарено лице скривао. Клећећи крај његове постеље, обузета осећајем силне нежности, узвикнух:

— Кад бих могла да те спасем! О, реци ми, да ли ти је довољна крв мога срца, мој бедни живот. Кажми! Кажми ми да не засини, реци ми да нећеш умрети!

У тим тренуцима ми се чинило, да би ми било драго да поправам сваку кривицу и да последње године проживим покајнички и срећно с њим, који је био моја прва љубав.

Та мисао ме је испуњавала до очајања и ја обасипах пољупцима његово чело и бледе усне, које су се још и у највећем болу на ме емешиле.

Једно вече — звезде су јасно трепериле, а небо без месеца изгледало је као угасито плава завеса на прозору — Атилијо је био тужнији по обично.

— Драгано моја — промуча он слабачким гласом — дошао је час расстанка. Ја те остављам младу и лепу и саму на овоме свету, који сања о љубави у ружичастим бојама, а ти видиш, Валерија, — да је и сама љубав пролазна! ... Али, како било да било, живот без љубави је несносан. Чуј ме: ако би дошао какав човек од срца, да те понуди са срећнијим данима; ако би ти се самоћа учинила суморном без друга — сети се да ћу те ја благосиљати на гроба, мила моја пријатељице. Себичност људске страсти разбија се о гробну плочу — буди срећна, Валерија. Ја те остављам саму ... али слободну!

— Не — прекидох га живо — ако Бог још прима заклетву једне јаднице, ја ти се закљичем успоменом свога оца, овом твојом руком која ме је увек милостиво подупирала, купем ти се, Атилијо, да никад нећу бити ниција.

Један зрачак радости сијну у самртничкову оку. У том узвишеном тренутку маска ми сажизала лице. Моји узлутали погледи морали су му открити више по бол. Хтео сам да му исповедим свој грех, — да, осећала сам

одважности за то — осећала сам потребу да се понизим, да му се покажем као скрхани, кривоклетнички идол на оном олтару, на коме ме је он обожавао.

— Атилијо — узвикнух — Атилијо мој ...

Али самртно бледило тргну се по његову лицу — ја скочих и повиках за помоћ, полудела од ужаса и бола.

Одмах послах по лекара; то је била несвестица проузрокована великим узбуђењем, те му је требала апсолутна тишина.

Какву ноћ проведох крај њега, ћутећи и лијући сузе.

Плава небесна завеса, која је мало по мало губила своје звезде, претанала се постепено у сивкасту са ружичастим потезима — свитала је зора, та вечита младост света!

Атилијо отвори очи и погледа ме; погледа ведром светлост, и насмехи се, као да је над оним зрацима смотрио безграничност других светова. Хтеде да се усправи, али паде ницице у напред испружених руку и сузних очију као хладни лед у моја паручја.

✽

— Тужан као живот! рекао је један песник.

Радости у животу има мало, болова много, и докле прве продећу не остављајући трагова као лак чун на мирном мору, друге као лађа, коју је разбила бура, избацују своје остатке на обалу.

На путу свога живота ја сад корачам сама између двају мртваца.

Једно ужасно, мило име усуди се понекад да ми искрене у срцу или на уснама ... али ћеш ми опростити ти, о Господо, јер ти знаш моје жртве!

И пре сам живела тако повучено, да ми није било потребно издавати нове наредбе!

У потпуној самоћи проводила сам своје време мислећи на оне које сам изгубила ... и на онога, кога сам узалудно покушавала да ишчупам из свога срца.

Где је био он? Да ли је знао шта се збило? Да ли ме је још љубио? — Горка сумња и велика неповерљивост, између којих вођаху дивљу борбу љубав, понос и дужност!

Али он дође — и у његовим очима сијаше толика нада, на његовим устима лебдијаху толике дрхтаве и вееле жеље, да су мене очекивале нове, безимене муке. Морати сама разорити своју срећу, имати у рукама пехар љубави и разбити га у комаде!

Ма колико да су бол и самртне муке моје савести угасиле жар мојих чула, кад га видех онако лепог и страва како ми јури у сусрет, кад прочитах у његовим дубоким очима питање, кад ме загрли својим рукама које су дрхтале од узбуђења, кад осетих куцање његова срца, кад његов од јецања промукли глас проговори ми: Моја си! — у мени, бедници заче се искушење коме се не могах одупрети. Љубав, која је избијала испод јарма, жудела је за слободом, и дрхтећи од таласа узбуркане крви, ја се осетих као у рају, у одушевљењу у коме је моја разбуктала машта пловила као по неком чаробном мору. Видех пред собом дане непролазног весеља, непрекинути лапац среће, потпуно заборав света — дуг поверљиви заједнички живот, нежну преданост и бескрајну жељу за љубављу, уживањем, животом!

Већ сам хтела да му довикнем: Хајде да бежимо, твоја сам, одведи ме под најплавље небо, под најзеленије

дрвеће; треба ми ваздуха, цвећа, даљине, блиставих језера, топлих зракова и твојих пољубаца... ох, твојих пољубаца!

Али каква суморна, неосвећена сенка стаје преда ме, захтевајући од мене његову част? Какав глас ми довикује: Кривоклетнице! Какав анђео, који ми је остао као последњи чувар мога срца, крије се тужно испод својих крила и шапуће: браколомкињо, браколомкињо!

— Масимо — рекох ја благо се отргнувши од њега — довољан је један сахат, на да се уништи један живот; ја сам вама дала свој онога сахата... сад ми више није остало ништа.

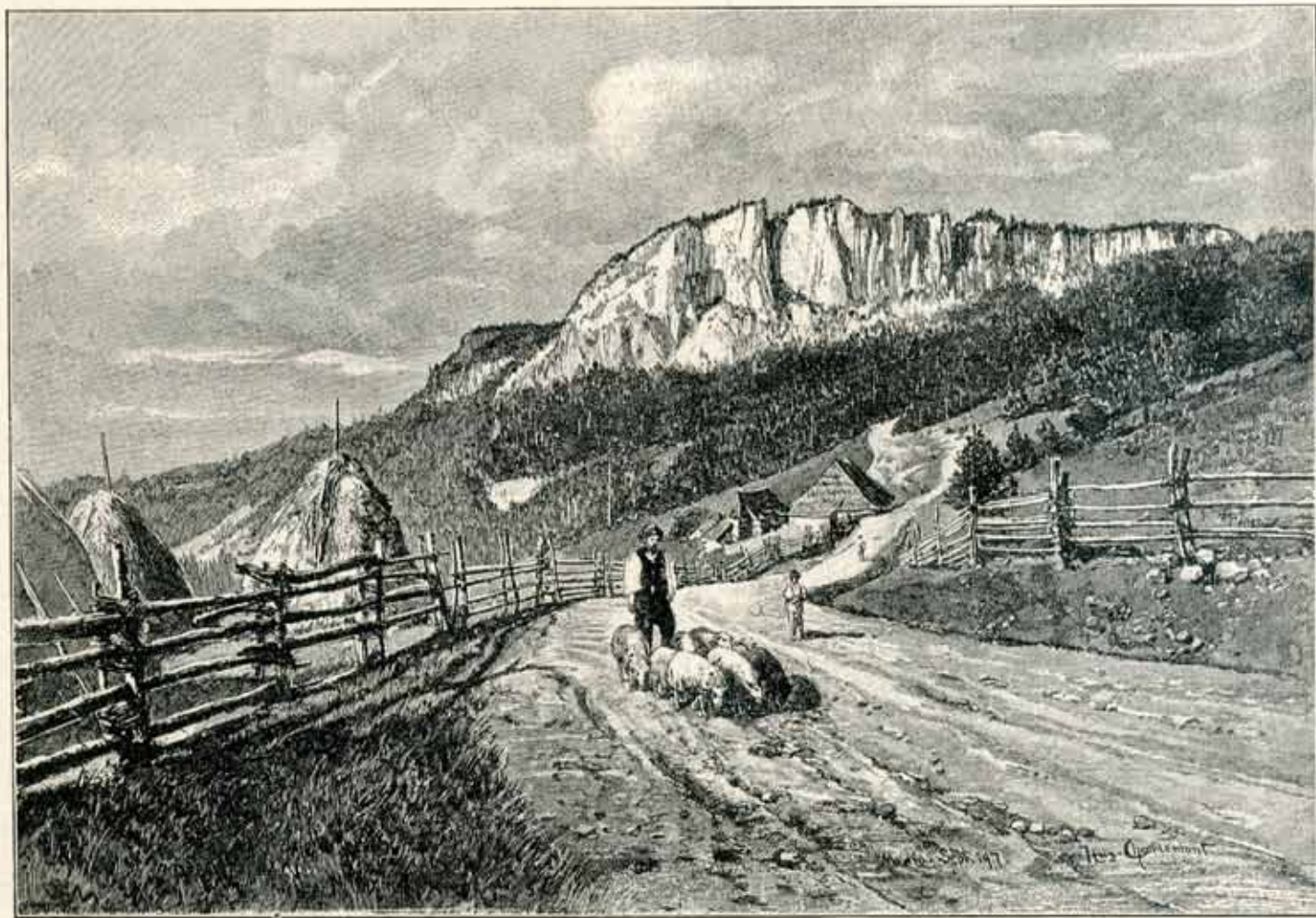
— Шта чујем, Валерија? Ја сам добро појмао твоје скрупуле као поштене жене и верне супруге, и

— Ја нисам никад сумњала у вашу часност, Масимо, ви сте поштен човек и хвала вам — али не бих могла бити срећна. Имам да извршим једну мисију, а та мисија је далеко од вас. Растанимо се као два поклоника, који су једанпут пили воде на истом извору... заборавимо прошлост.

Ја сам стојала; он је седео и држећи ме за руке привлачио ме је на своја колена, гледајући ме с таквим молилачким изразом, да сам чисто осећала, како ме нестаје.

— Шта сам ти учинио, анђеле мој, да ме мучиш тако? Зашто ме одгурујеш сад, кад нам се спрема будућност пуна чистих радости, мира и накнаде за оне муке? Љубим те! Зар не знаш? Љубим те, Валерија, моја лепа пријатељице, моја нежна драгано, жено моја!

— Ћутите! узвикнух метнувши му руку на уста —

ПЛАНИНА РОМАНИЈА. Сликао Хуго Шарлемон.

кићећи себе, ја сам их поштовао; али сад ми судбина допушта да вам понудим једно часно име и беспокојан живот.

— Часно име!... да ли бих ја била достојна да га носим! Зар ми га ви смете понудити? Зар мислите да се може икад онде, где је било греха, угушити кајање? — Не, оно се као хидра рађа свакога часа. Она невидљива рука, која би написала на свима зидовима: *ти не можеш поштовати ту жену што је љубиш!* била би као кап отрова у нашем блаженству.

Маркиз ме је слушао као окамењен, као човек коме се чини да сања; он ми се приближи за онолико корака колико сам се ја била одмакла и рече тронутим гласом:

— Ја знам да ви бунцате. Љубав не може говорити тако варварски о љубави; ви треба да имате и сажалења према мени — ви знате да вас ја обожавам.

Ја сам оскврњила то лепо име и нећу га понети никада више.

Он ме благо пусти, сакривши лице у руке. Стојао је неколико тренутака ћутећи, за тим устаде блед као смрт и уплаканих очију.

— Десио се што му драго, сетите се да сте ви тако хтели.

Глас му је од суза био у пола загушен; он изиде — а ја за њим збуњеног погледа, наслањајући се о зид, више мртва но жива. Али на једанпут моје слабачке руке попустише и ја падох на земљу, очајно узвикнувши.

*

Највататренији пољупци повратих ме к себи.

Масимо ме је држао у свом наручју, моја глава наслонена на његове груди осећала је такву неисказану срећу, такво блаженство, да ми се чинило да сам у рају.

Да ли је било могућно одупрети се бури оног страшног миловања, оној опијености чула, из које су већ искакале хиљаде искрица пуних чежње?

Прибегох превари.

— Пријатељу мој — рекох му прекинувши бурне изливне његове радости — ви сте и сувише племенити, да се користите мојом забуном и измамите ми обећање које би одлучило цео мој живот. Молим вас да ми оставите неколико сахата на размишљање. Ако у својој савести нађем ма и један гласак који би устао да ме брани, обећавам ти, Масимо да ћу бити твоја.

Погнух главу, јер осетих да сам поруменела због те лажи, докле је он сав био пресрећан у нади.

— А сад ме оставите... Масимо, дођите сутра.

— Зар нећу добити један пољубац ваших уста као залогу љубави?

Какав сурови контраст! Он је био блед као крпа и смешећи се ширио је руке; ја приближих своје усне томе дивном лицу, додирнувши његову црну косу, и љубљах га дуго и искрено... последњи пут!

— Још један пољубац, Вадерија...

Требало је прекинути, јер ми се одважност већ била почела губити.

— Сутра, Масимо, моја једина и силна љубави!

Учиних неколико корачаји да се удалим, али он ме брзо опет стиже.

— За име божје, оставите ме.

— Закуни се да ћеш бити моја.

Не одговорих.

Отргнух се из његових руку, и бежећи од њега, срце ми је хтелo да препукне, јер сам знала да га нећу видети никада више.

Чим су се отворила врата на врту да изиђу маркизова кола, ја одјурих у своју собу — била сам у грозници, која је устостручавала моју снагу — зовнух собарицу и заповедих јој да спреми сандуке.

С осталим слугама предузех све оне мере које се припремају за дуг пут, са кога се можда више и не враћа.

Остатак дана и половину ноћи проведох у неизбежним припремама. Написах једно писмо своме деловођу, једно барону због мога замка, једно њему... ох! десет их написах и све подерах.

Напоследку узех лист хартије и на њој написах реч: „Збогом!“ — Зар то није казивало све?

Своју љубав, своје борбе, узвишено жртвовање — све ставих ја у ту једину реч коју овлажих топлим сузама.

Пети удар имао је да нас рђиши обоје — мене, добровољну прогнаницу која сам у срцу послала смрт — њега, који је срећан и пун наде дојурно моме стану и видео се сурово обманут.

Мој бол се увећавао до несносне муке, кад сам помислила на оно шта ће он претрпети — али грех је неумољив као год и правда.

У освитаку зоре — на један сахат пре поласка, кад је све било готово и само још циљ пута био тајна — отидох ја неопажено у гробље, на коме се између простих крстова уздигао маузолеум моје породице са свежим хумкама мога оца и мога мужа. На њима се молих Богу

и плаках — и чинило ми се као да се из оног хладног мрамора уздиже дах мира и опроштаја...

Хвала ти, Боже мој!

Сад сам ево далеко од вас, миле успомене, драга отаџбине, колевке мога веселог детињства! Поздрављам вас са ових далеких обала! Збогом снови, наде, уживања, срећни животи! Збогом моја за увек изгубљена кућа, збогом породицу, збогом будућности а и ти, Масимо, моја кобна љубави... Збогом!

Т У Г О В А Н К Е

II

ПРАЗНЕ СУ ГРУДИ МОЈЕ... Јад сињи на њих се свио.
У њима пустош влада...

У СТРАШНОМ, КРВАВОМ БОЈУ, ШТО САМ ГА ЉУТО БИО
С ЖИВОТОМ ПУНИМ ЈАДА,

ЈА САМ ПОДЛЕГ'О СИЛИ: БОГУ СЕ ТАКО ХТЕЛО,
ДА ПОВЕДИКУ ДИВЉЕМ СЛАВОМ УВЕНЧА ЧЕЛО...

ИЗГУБИО САМ БИТКУ, А СА ЊОМ СВЕ БЛАГО СВОЈЕ,
ЈАД МЕ И ТУГА СВАЈДА.

У ПОВЕДИКОВУ ВЕНЦУ БЛИСТА СЕ БЛАГО МОЈЕ:
ВЕРА, ЉУБАВ И НАДА.

ВЕЛИМИР Ј. РАЈИЋ

У МАНАСТИРУ МАНАСИЈИ

Отворите ми темницу,
Дайте ми сјајне дане...
Дермонов.

Још почетком лета, имућни варошани напуштају своје удобне станове и, гоњени као неким атавизмом номадским, крећу се у мање насељена места, у села, у бање, у шуме, где ће неко време проживети животом наших удаљених предака. Неколико дана, у кући врше се припреме, слажу ствари, своде рачуни, издају наредбе, прашта се. Затим пођу, већином у групама, по родбинским везама, једини да нађу опорављења у недрина мајке природе, други само да се удале од несносне прашине и несносних конвенционалности варошких, а трећи, ох трећи! ватрени идеалисти материјалистичког доба, жељни невиних авантура, иду с чврстом одлуком да у зеленој околини новог насеља постану јунаци безазлене идиле, носећи улогу Вертера или радије Дон Жуана у цепену или срцу. Тако се оснивају читаве летње колоније по крајевима дотле ненасељеним, стварају се везе дотле неслушене, пије се горка минерална вода и слатки пољупци, и овај режим без укочене обзирности у стању је увек да опорави и најздравијег грађанина. Младим девојкама остаје овај живот из романа као најмилија успомена испуњена слатким доживљајима. Оне се не би никада пратиле из овог земаљског раја у прашњиве улице ва-

рошке на којима њихово одсуство пада јако у очи. Каква варош! Улице су празне; и оно мало људи што је остало једва се преко дана виде изван кућа и дућана. Јер нека тешка, загушљива и несносна атмосфера притискује тело; оно се једва миче, тремо је и неспретно. Дебели људи, тамо, пружају готово жалостан приказ: они су целог лета као велики казани који јаком снагом испаравају попијено пиво и заударају на лешину. Пси, опружени где их умор савлада, не зазиру више од људи, дахћу и муче се као на самртном часу. Необично блиско сунце управо бомбардује варош; са загрејаних кровова и ствари бије ватрена јара која тело сажима; место ваздуха атмосферу прожима треперљиви пламен који живо осећамо, који пинамо готово, и који лиже око предмета као око грешника у пределима хришћанскога пакла. Као у тренуцима какве елементарне несреће, бакали и бербери, у кошуљи и гологлави, непрекидно поливају дућане и свој део тротоара а запослен се свет, са шеширом у руци, ћутећи као сидује миче по узаној хладовини која се, као приширит, пружа дуж огромних зграда у треперљивом пламену... И дух је клонуо; утиске не прима, не може мислити и не осећа потребу рада. У овим часовима повишене температуре, човек се склања од оног извора топлоте без кога не би могао живети. Спусти се у влажне подруме, где се ручава; траже се скривита места и мрачна, избегавају досадне посете и монотони разговори који се врзу око времена. Навукавши завесе и шалоне, људи остају цео дан опсађени од сунца док пред вече, уз поливање улица које заударају на земљу, не измиле свеже умивени и очешљани, ослабљени као после тешке борбе... И ова агонија понавља се сваког дана, дугих дана јунских и јулских које тело проводи у мучењу и слабљењу а душа у нераду и индоленцији...

Како је друкчије овде код нас! Цела околина трепери свежином и зеленилом... Сунце нам не може ништа; од његове ватре штите нас столетне букве које услужно пружају своје лиснате гране. Брда су обрасла шумом и зеленилом као море, изнад кога гдекоје се кућице беле и пружају своје оцаке као катарке разбијене лађе. Долином кривуда Ресава једва видљива измеђ грања, док се не дочепа равнице и разлије тихо као задовољан живот. С обе стране, пружају се високи кукурузи, једнолики као војници, које у свом лету повија поветарац и глади њихову свилу косу. На њивама се упорно ради; цела је породица ту, од озбиљног бабе с опаљеном кожом до гологлавог и босоног бате који се, у прљавој кошуљи, ваља по слами на вршају, до напирчета на материној сиси. Мало даље, чује се гроктање прљаве прасади, коју не може нико зауставити кад оборе своју њунку и појуре своје циљу. Свињари, који познају ову њихову особину, не јуре за њима, већ остану и на десет корака иза њих дижу своје торбице и поју у шљивик уверени да ће их тамо наћи. И цео Божји дан понављају се исти прикази, свуд се види кретање, живот и рад од кога живи цело човечанство... И тек кад зраци почну косо падати, — док најзад као нека бенгалска ватра на западу не обасјају земљу која дише неким заносним умором, — тек тада се цела породица крене, и у разговору који је сваки дан исти замрзне на прагу своје кућице...

Ми варошани одмах заволимо ове људе. Нека примитивна искреност привлачи нас њима. И они као да

осећају ко им е љубављу приступа... Како су одрасли сви на послу, једино друштво које се преко дана може имати, то су старци који пецају рибе и дечица која чувају свиње у нашој близини. Ја сам уживао да неколико дана проведем у њихову друштву. У њему нема одређеног времена за шетњу ни другог за рад или одмарање; време стоји на расподужењу и оно се бесциљно троши. Кад треба да је највећа припека, ми се кренемо обали и с високе стене поскачемо у реку у којој се некада купао Деспот Стеван. Затим изиђемо на супротну обалу, опружимо се по мекој трави и заснимо као рибе, женске и мушки заједно. Тихи поветарац хлади нас по челу, и доноси нам тешки мирис свежега сена који уснављује као опијум. У том бисмо стању остали дуго, да нас не прене дружно гроктање прасади која журно дојуре да помету крушке које су између нас падале. Ми поскачемо, и пођемо кроз шљивик где беремо воћа са самих недара плодних воћака. Ово је веома криво оцу игумену... У башти има неколико младих јабука које су ове године први пут понеле. Кад до њих дођемо, ја не могу да одолим искушењу, сатисм се и пољубим њихове румене обрашчице. Једнога дана спазила је то млада девојчица која, сва румена од стида, отрча да јави у манастир да крадемо воћа. Отац игумен гневаш дотрча да види шта је било... Тако нам прође дан, о воћу и води, о смејању и певању. У вече, кад сви поснавају, ми се прикрадемо у туђе баште где смо преко дана запазили лепа воћа, пењемо се на дрвета да видимо како тичице спавају у гнезду и како лишће трепери. Хоћемо да видимо и како се цвет отвара! Како ветрић харлија! Да видимо дању, видимо ноћу, по месечини, као духови, као душе које остављају тело и изједначавају се са стварима што их окружавају...

* * *

Слатки дани невиности и љубави! О једино непомучено задовољство у друштву деце, биља и животиња! О очи без мржње, пакости и звања... Три дана вас не видим, и чини ми се већ да вас више нећу видети. Ја сам весела срца делио ваша невинна задовољства, — где сте сада да са мном поделите муке што ми не дају спавати! Киша вас је отерала у вајате са чијих прагова бројите дане пропуштене без рада. Она се већ не види од густе магле која је покрила дивље облике које смо обожаваали. Она нас је отерала у мрачне ћелије, измеђ ових огромних зидова и ових страшних кула које нам слободан поглед спутавају. Ах! ја сам опет дошао у друштво мрачних духова чије сам присуство избегавао. О Паскале! твоје крикљаво тело виси напред моје ћелије, обешено о ваздух, јер прометејски полет твога великога духа не може на небо а неће на земљу... „Јер шта је најзад човек у природи? једно *ништа* према бесконачности, једно све према *ничему*, једна средина између *ничега* и свега. Он је бескрајно удаљен од две крајности, и његово биће није мање удаљено од *ничега* одакле је извучено него од бесконачности у којој се губи.“ А над креветом још страшнији приказ: Данте засео на гротлу свога *Пакла*, и једним зрачком свога ореола осветљава ми мрачне дубине његових кругова. О *Maestro*, милост! Милост за оне грешнике, милост за мене: довољно сам испаштао за ове три ноћи, ја сам показао све

своје прошле и будуће грехове, све помисли скептичне и паганске... Милост! *отворите ми тамницу, дајте ми светлости дневне...*

ГРИГ. ХАЦИ-ТАШКОВИЋ.

ОБИЧАН ЧОВЕК

ШАЛА У ТРИ ЧИНА

НАПИСАО

Бранислав Ђ. Нушић

(наставак)

VIII. ПОЈАВА

Зорка, Дамњановић.

Зорка. Ви сте сад врло весели?

Дамњановић. Ја! На против.

Зорка. Па дошао вам је отац?

Дамњановић. Отац? — Да, он је... он је дошао. Али ја ипак нисам весео; ја, управо, не могу бити весео.

Зорка. А за што не би били весели?

Дамњановић. Осећам, кад год сте ви присутни, да нисам весео.

Зорка. Ја?

Дамњановић. У ствари ја вам не говорим истину, јер ја одиста волим кад сте ви ту, па ипак....

Зорка. И мене је пријатно ваше друштво, јер сам приметила да и ви волите песме. Мени се сви смеју и грде ме, што непрестано читам песме, ви их једини стрпљиво са мном читате.

Дамњановић. Како бих и ја радо увек са вама читао!

Зорка. Па да их читамо. (*Узима књижицу, која је била на столу*)

Дамњановић. Дајте ми да вам ја изберем шта да читате.

Зорка. (*Прелистава књигу*) Не, сама ћу.... Или хајде, одиста да видим која се песма вама највише допада (*Даје му књижицу*)

Дамњановић. Читајте ово, (*Тражи*) да, ово.

Зорка. (*Чита*)

»И кад бих смео, ја снаге не бих имао,

»Да своје срце пред тобом отворим;

»Већ ћутим немо,

»— Ал', ми се разумемо;

»Па' гдекад јоште погледом говорим....

Дамњановић. Јесте ли прочитали?

Зорка. Јесам.

Дамњановић. Прочитајте, молим вас, још један пут.

Зорка. О, ја то знам и на памет.

Дамњановић. Па реците.

Зорка. (*Говори*)

»И кад бих смео, ја снаге не бих имао

»Да своје срце пред тобом отворим,

»Већ ћутим немо,

»— Ал', ми се разумемо

»Па' гдекад јоште погледом говорим....

Дамњановић. Ох! Кад бих могао ја те стихове да изговорим.

Зорка. А за што не би сте могли?

Дамњановић. Управо, могао бих; али кад бих смео?

Зорка. Али за што и да не смете?

Дамњановић:

»И кад бих смео, ја снаге не бих имао....

Зорка. Ето, видите да бисте их могли изговорити. Продужите.

Дамњановић:

»И кад бих смео, ја снаге не бих имао

»Да срце своје пред тобом отворим....

Зорка. Продужите.

Дамњановић. Не. Оно што бих хтео да кажем, кажао сам и са оволико.

Зорка. А, то сте само хтели да кажете?

Дамњановић. Да.

Зорка. Да кажете? Које?

Дамњановић. Вама.

Зорка. Мени?!

Дамњановић. Одиста, Госпођице, ја немам снаге, и ето не умем ни речи да паћем; међу тим то је одиста и тешко; мени је бар тешко.

Зорка. Али ја вас све мање разумем.

Дамњановић. У томе и јесте сва тешкоћа. Ја бих волео, кад би сте ме хтели да разумете, а и да не кажем; кад бисте ме хтели ослободити тога да вам казујем, јер ја то не умем.

Зорка. Кад бих вас ослободила тога да ми казујете? Па лепо, ево ослобођавам вас.

Дамњановић. Али не. Ја у ствари не желим да ме ослободите. Управо ви видите и сами, да сам ја ужасно збуњен, и ја не знам шта желим а шта не желим.

Зорка. Не знате шта желите?

Дамњановић. Знам, знам одиста шта желим, али... ето видите како се све више збуњујем и како све мање умем да кажем што хоћу. Немам храбрости да говорим отворено, а кад бих је имао....

Зорка. Ја увек отворено говорим.

Дамњановић. За цело, томе би се требало да научим од вас. Ви сте ми отворено признали да волите Дамњановића.

Зорка. Нисам вам то призивала.

Дамњановић. Јесте; у осталом и да нисте, ја бих то увидео.

Зорка. Па и кад бих га одиста волела?...

Дамњановић. То би ми онда само требало храбрости да да.

Зорка. Вама?!

Дамњановић. Да, јер ево.... одлучно сам се да будем отворен: јер ја вас волим. Нисам умео то да вам кажем леним речма; недостају ми. Нисам умео да вам кажем на пекавак zgodнији начин, неумешан сам. Ја вас молим да ми опростите, што сам најзад морао овако сурово, овако просто да вам кажем то.

Зорка. Али, Господине....

Дамњановић. Ево ја се већ кајем што сам говорио, кад нисам умео рећи; ја се већ бојим да сам пренаглио; ја се....

Зорка. За цело сте ме изненадили.

Дамњановић. Ти су осећаји изненадили и мене својом пагљивошћу. Да ли што су вам ти стихови тако омиљели, или ваша изјава, да волите Дамњановића....

Зорка. Али та изјава....

Дамњановић. Она ме је много охрабрила.

Зорка. Она! Она вас је најмање могла охрабрити. Но кад сте већ повереник моје тајне, и кад сте ви према мени били тако отворени, у истини заслужујете, да то и ја према вама будем. Ја вам не могу спорити, да сте и ви од прве код мене стекли неко поверење; ја вам чак признајем...

Дамњановић. *(Весело)* Признајете?

Зорка. ... Да ме и интересујете; симпатични сте ми, могла бих бити с вама добар и искрен пријатељ; али... Ви сте ми једном украли признање да волим Дамњановића, па зар вам то није довољан одговор на вашу изјаву? Када сте већ знали за моје осећаје према Дамњановићу, зашто сте и покушавали да чините изјаве, које су, ево, довеле у незгодан положај и вас и мене.

Дамњановић. За што сам чинио те изјаве! За то, што нема разлике између Дамњановића и мене.

Зорка. Нема разлике? Али за Бога, Дамњановић је песник; он је написао ове лепе песме, које су ми душу освојиле, а ви... ви сте обичан човек. Ја иначе немам ништа противу вас, али, ви сте обичан човек; једете, спавате, пијете, идете, говорите као и сви други, сасвим као и сви други обични људи. Размислите, па ћете и сами видети да је тако. Ево, ја ћу вас оставити да будете слободни, па да размислите и сами, а кад увидите ту разлику казаћете ми. Ја нисам рада, да се ми једно на друго срдимо. *(Оде)*

IX. ПОЈАВА

Дамњановић, за тим Душан

Дамњановић. *(Сам, дуго и замисљен гледа за њом)* Дакле, ја сам обичан човека она воли Дамњановића, који није обичан човек!

Душан. *(Долази брзо)* Добро је, не брини се. Ствар иде добро. До некле је било и повуци и потегни, увек сам морао ја да упадам у реч, да спасавам ситуацију и уза сваку трећу реч да опомињем газда Мицића на начело, али кад се један пут омаче на слага, он сада боље удешава ствар по ја.

Дамњановић. Добро, добро је све то, али слушај, ја бих ако могу још вечерас да идем одавде. Ићи ћу у Београд, па ћу се тамо ма где скрити или најзад, и предаћу се властима.

Душан. Али за што?!

Дамњановић. Тако. Мој положај је овде врло незгодан, управо чудноват.

Душан. Па видиш ваља да, да смо савладали све незгоде.

Дамњановић. Ипак, ипак је то врло тежак положај. Ја сам овде и Дамњановић а и нисам; ја сам овде и обичан човек а и нисам; ја сам син Мицићев а и нисам, и тако даље. Ја то не могу; волим шест месеца затвора, него шест дана оваквих мука.

Душан. Немој, молим те, бити нестриљив. Незгодно јесте, али стрпи се. Ево ја ћу послати кога у варош да нађе Јанковића, те да га упита, има ли одговора. Са чекај ме *(Одаље)*

X. ПОЈАВА

Дамњановић сам.

Дамњановић. Нека говори он шта хоће, али је до крајности незгодан овај непријатни, екроз лажни положај. Ја не умем већ више да играм ову улогу; изгледам сам себи смешан, спутан, силетен, па чак и низак; једном

речи обичан човек. Ах!... Обичан човек!... Све ћу ствари спремити и просто.... просто побећи ћу. Није можда лепо али најзад, то може учинити један обичан човек, као што сам ја. *(Оде десно)*

XI. ПОЈАВА

Вићентије. Мицић.

Вићентије. *(Води под руку Мицића)* Дакле, видиш и сам; ето у томе је цела ствар, мој Јованче.

Мицић. *(Чешће се)* Ама не кажем, него....

Вићентије. Слушај ти мене. Девојка је добра, а и твоје дете, колико сам га за ово два три дана промерио; врло је добро. Па онда, Арса је твој стари пријатељ.

Мицић. Па добро, добро; да се промислим. *(За се)* О, Боже Господе! У шта сам ја запао, сад још и да женим туђу децу!

Вићентије. Па онда да ти кажем, онако у четири ока, ни девојка није без ичега. Нема Бог зна шта, али онет, збринуо је Арса.

Мицић. Па добро, добро....

Вићентије. Пристајеш ли? Оди да се изљубимо.

Мицић. Ама, шта пристајем?

Вићентије. Па шта се за Бога будим?

Мицић. Није човече; не будим се, али није то тако. Не знаш ти моје муке.

Вићентије. Ух! Чудне ми муке! Женидба, брате, то ти је данас најмања мука на свету.

Мицић. Па кад је најмања, што се ти ниси оженио, него се вучеш по свету с тим реуматизмом као пребивена мачка.

Вићентије. То јест, како ти то мислиш, да се ја вучем *(Исправља се)*. Пре свега, ја идем врло лако; управо и не осећам више никакав бол, а за тим, кад баш хоћеш да ти кажем, ево и ја се женим.

Мицић. Ти?

Вићентије. Јест, ја, ... и немој то два пут да ме питаш.

Мицић. Е, па жени се брате и нека ти је срећно, а немој за другога да се бринеш.

Вићентије. Да се не бринем? Пре свега и ти си ми пријатељ и Арса ми је пријатељ, хоћу да се сродите. Имате ваљану и лепу децу... Право да ти кажем, овај твој и не личи на тебе.

Мицић. Па да богме да не личи.

Вићентије. Него на кога личи.

Мицић. А од куда ја знам! Ја бих и сам волео да знам на кога он личи.

Вићентије. Ама како!

Мицић. *(Задовољно)* Тако. Зар ја знам како. Има деце на свету па ни на кога не личе.

Вићентије. Имаш право, то има. Него сад није питање па кога он личи, већ кажи ти мени на шта си се одлучио, па да ми лепо зовемо Арсу, те ако Бог да, да скршимо ствар.

Мицић. *(За се)* А не, ово овако више не иде. Не могу ја да будем ничија комедија. Баш и ако сам начелан, нисам ја циркус или менаџерија и такве ствари.

Вићентије. Шта се размисљаш?

Мицић. Знаш шта, брате, да ти кажем искрено: размисљах се, да узмем мој сандук, па да идем што пре одакле сам и дошао.

Вићентије. У Јагодину?

Мицић. Јесте, имам ја тамо свога посла.

Вићентије. Али, молим те, па зар да ми не одговориш ништа.

Мицић. Одговорићу ти ја отуда.

Вићентије. Што отуда, хоћеш валда да се разговориш са женом?

Мицић. Јест', да се разговорим с њом.

Вићентије. Е, то је друга ствар, то је са свим друга ствар. Разуме се, не бива без договора, заједно сте га, што каже, родили, заједно одгајили, па право је да га заједно и збринете. Право је.

Мицић. Јест, право је. Па зато, брате, ево ја ћу још вечерашњим возом да идем.

Вићентије. Добро, добро, што пре то боље.

Мицић. Ех, тако. Одох ја да се спреим а ти ме причекај (оде лево).

XII. ПОЈАВА

Вићентије. (сам) Хоће да буде нешто. Море још кад сам своју ствар почео, видео сам ја да сам срећне руке. (Вади писмо из џепа) Опет ме зове; вели, још једну реч да кажем за њега, па је ствар свршена. Морам, отићи ћу сутра, али ћу поставити услов да ми тај безбожник никада у кућу не привири.

XIII. ПОЈАВА

Арса, Марија, Пређашњи

Арса. Е? Јеси ли разговарао, Вићентије?

Вићентије. Богме јесам.

Марија. Па шта каже?

Вићентије. Арсо, дај ми руку, Марија, дај ми и ти руку. Или чекај, немојте ми давати руке, док не дође одговор из Јагодине.

Арса. Из Јагодине?

Вићентије. Он хоће вечерас да отпутује у Јагдину, да се разговара са женом. Да богме, дете му је, колико њему толико и њој. А што се њега тиче, он са свим пристаје.

Марија. Да ти ниси само, Вићентије, нешто сувише натурао, јер право да ти кажем, јединица ми је а није ми ни стара девојка, може поседети, па ако је он хоће добре воље и, тако рећи, да изиђе као да је он хтео а не да смо му је ми нудили.

Вићентије. То није твоја брига, снахо, ја кад нешто примим на себе, ја знам шта радим и како урадим.

Арса. Зна то Вићентије.

Марија. Нешто ми се само не види тако добро, као за што он хоће сад да иде у Јагдину.

Арса. Јест', то није добро.

Вићентије. Па, зар ти не кажем, хоће да разговара са женом.

Марија. А да неће он само да се извуче, па отуда и да не одговара више.

Арса. Са свим. И то може да буде.

Вићентије. (Размишља) Може. Не кажем да не може.

Марија. А ја, Бога ми, немам моје дете за бацање, па да он после по целој Јагдини прича, како смо му нудили ћер. Ја сам теби говорила, Арсо, ја сам била противна, да му ми нудимо. Ако му се допада дете, нека је он тражи. Друго је, да је он то одмах дочекао па свршио а друго је ово, што тек иде у Јагдину, па тамо да се размишља.

Арса. Јест', тим се у неколико излаже девојка. Он је требао рећи: да или не.

Вићентије. (Који је дотле мислио) Знате ли шта сам ја овога часа смислио?

Марија. Шта?

Вићентије. Да ми њега, силом или милом, задржимо вечерас и сутра, да не иде у Јагдину, а ти снахо да пишеш његовој жени једно писмо, да одмах сутра дође.

Арса. То би могло.

Марија. Али не познајем жену.

Арса. Ако не познајеш. Ево Вићентије ће саставити писмо. Треба казати: Драга Госпођо, таква и таква ствар. Ваш муж и ваш најстарији син овде су код нас у гостиима, и ја вас молим да и ви одмах првим возом дођете; мило ће нам бити, а има и једна важна ствар...

Вићентије. Не важна, него породична ствар.

Арса. Једна породична ствар... То ће већ Вићентије саставити. Али о томе не смемо њему ништа говорити, па кад му буде овде жена, он онда нема куд. То си се добро сетио Вићентије.

Марија. Ако ви кажете, да је тако добро...

Арса. Ево, Душана и Зорке, они не треба о томе да знају. Немојте пред њима говорити.

XIV. ПОЈАВА

Душан, Зорка, Пређашњи

Душан. Али где је тај Влајко? Тражим га по целом винограду.

Зорка. А ја вас, чика Вићентије, спремила сам вам теј од зове.

XV. ПОЈАВА

Мицић, Дамњановић, Пређашњи

(Мицић и Дамњановић истовремено ступају на позорницу један с леве а други с десне стране и свако носи по један куфер. Прилазе један другом и прегледају се.)

Дамњановић. Где сте ви пошли?

Мицић. Ја кући, брате мој, ама где ћеш ти?

Дамњановић. Ја?... Ја управо... Да, и ја ћу с вама кући (Мицић престрављен испусти сандук и крсти се).

Арса. Гле, гле! Гле, како питају један другог где ће, а овамо договорили се, а? Знамо ми то, него, нећете. Обојица ће те остати.

Сви. Обојица, обојица! (Вићентије и Арса отимају сандук Мицићу, а Душан и Марија Дамњановићу)

Мицић. Молим; ето нека остане тај... тај мој син а ја ћу ићи, ја морам ићи.

Дамњановић. Не, молим вас, макар остао и мој отац ја морам ићи.

Сви. Не, не! Не може то тако. Неће ни један! (Отму им сандуке, а они управе очајне погледе једно у друго)

(ЗАВЕСА ПАДА.)

(СВРШИТЕ СЕ)

БРИГА

РОМАН

НАПИСАО

ХЕРМАН СУДЕРМАН

(8)

(НАСТАВАК)

XVI.

Зима дође и прође... Рудину затрпа снег, а после опет озелени... Љутићи подигоше своје златасте главнице... смрека потера нове нежне младице, а из плавога неба разлеже се песма шевина.

Само још никако да пролеће обасја суморну кућу на рудини. Павле је до душе напаша начина да прибави жито за сетву, а подиже се и брвнара на рушевинама, али нада у боље дане још никако да се појави. Утучено и без радости вршио је своје дужности, а све више избраздише се боре на његову челу. Више него ли икада премисљао је у себи, а тешко паде на њ брига да је учинио кривоклетство.

Прођоше месеци пре него му би јасно да је сва његова брига само узалудно цепидлачење, које се породило у његовој плашљивој, пицавој памети. Промисли још једном тачно о питању које му је био ставио председник, па нађе да друкче не би ни могао одговорити. Збиља је први пут био продфо у туђи врт; што се некада десило оне дивне, месецем обасјане ноћи с ову страну ограда, шта се то тицало судске господе?

„Не, нисам кривоклетник“, говорио је у себи, „само сам кукавица, сметењак, који се плаши просте сенке кога дела. Па зар није требало да поносно и радо положим и лажну заклетву ради Јелисавете? Онда бих нешто и био, онда бих био учинио нешто, док сада живим утучено и кукавички: слуга и ништа више.“

И у мозгу овога узорнога сина породи се жарка жеља да постане велики зликовац, само с тога што га је вукло да покрене на рад своје „ја“. Она два часа, које је одстојао на крову и пред судом, учинише му се сада врхунцем земаљскога блаженства, и што је више радио и стварао, све је сам себи изгледао лењи и бескориснији.

Отац је још једнако био прикован за носила, која по свим изгледима више није имао ни да остави, јер скрхана је нога била слабо зарасла. Мргдан и беспослен седео је у своме куту, предиставао је блесасто по староме календару и грдио је свакога, који би на њ напашао. Само је према Павлу показао неко усиљено поштовање, гуњао је чим би га видео, али се више не усуди да му отворено противречи.

А мати!

Она је постала мало уморнија, још мало тиша, иначе се могло мало промене приметити на њој, али ко би нажалостије послушнички, чуо би у ваздуху шуштање као да јастреб облеће кућу на рудини и као да прави све мање кругове, да се једнога дана спусти на свој плен.

Она је добро чула ово шуштање, а знала је и шта значи, али је ћутала, као што је ћутала целог века.

А срећа још једнако није дошла...

У почетку априла паде у постељу. „Оништа немоћ“ рече лекар и препоручи јој да оде у какво челично купатило. Она се насмени и замоли га да ником не говори о челичном купатилу, јер је знала да ће се Павле убити од рада, само да јој створи могућност за лечење.

Лечење, које ипак не би ништа помогло! Знала је она добро шта јој недостаје: сунчева светлост! Одвек густо била је Брига њу омотала мрачним велом, да би и један зрак могао продрети у њену душу.

Старање о кући сада спаде на близнаке. А посао им је жестоко нишао од руку, то је морао признати и сам Павле. Када би што разбиле, насмејале би се, а када би

им се забранила шетња, плакали би, али би плакање наскоро опет прешло у смејање, а сто још никада није био тако опремљен, а судови за млеко тако сјајни.

Мати је то лепо видела са свога прозора, па је говорила: „Добро је што идеш — иначе нисам ни за што била на свету.“

Око Духова поче јој се губити сан, а јави се и грозница...

„Ах, ала је скуп кини!“ уздисао је Павле, када би слуга пошао у апотеку, па би погледао у црну Сузу, тражећи од ње помоћи, али се она не маче. Често би морао обуставити пољске радове, да би вађењем тресета могао прибавити коју пару.

Мати поче патити од страхања, те је усрдно желела, да когод поћу код ње бди. Близнаке, које би се умориле дневним радом, заспале би у вече поред болеснице и пале би и попреко преко постеље, да је стара, слаба жена често морала да носи бујни терет младих телеса.

Павле би отпратио сестре да се одморе, а сам би на се примио бдење.

„Иди, па лежи, сине“, говорила би мати. „Теби је међу свима нама најпотребнији одмор.“

Али он би остао — и у мајским поћима, када би напоље у градини шапутали цветови и када би мирис од јоргована продирао кроз пукотине, седело би њих двоје често сахатима руку у руку, и гледали би се, као да имају Бог зна шта да причају. Тако је још увек било између матере и сина. Обиље њихове љубави тражило је речи, али брига их је била лишила говора.

У јутро, када би се родило сунце, замочио би главу у студену воду, па би се опет кренуо на рад. —

Његово присуство давало је матери толико мира, да је понекад могла спавати. Тада би се на врховима прстију ишунљао у своју собицу, па би донео оне физичке књиге, у којима је тако научно и тако неразумљиво била описана конструкција парних машина. Његова глава, уморна од многога бдења и одвикнута од свакога умнога рада, схватала је само тешко смисао тамих речи — али — имао је он кад, и без престанка радио је даље, страну по страну, као када земљорадник оре камениту крчевину.

Када би мати подигла очи, питала би га:

„Докле си, сине?“

Он јој је онда морао причати, а она се чинила као да што разуме.

Али када би питала: „А зашто то чиниш?“, направио би лукаво лице и говорио би: „Учим се да правим злато.“

„Јадно дете“, одговорила би она и помиловала би га по руци.

Било је једне ноћи, одмах после Духова, када опет није могла спавати.

„Читај ми што из тих учених књига“, говорила је, „оне су тако лепо досадиле. Можда ће ми се при том свести очи.“

А он учини како му је наређено, али када је читао од прилике један сахат, онази да га је гледала великим грозничавим очима и да је од сна била даља него икад.

„Дакле од тога хоћеш да правиш злато?“ упита она.

„Хоћу, мати“, одговори он збуњено, јер га уплаши повратак грознице.

„Како ћеш то урадити?“

„Видећеш већ“, рече он као обично.

Али се сада није дала задовољити. „Реци ми, драги, драги сине“, молила је она, „реци ми то одмах... Ко зна шта ће бити?... Хтела бих да се бар ситуицом утешим, пре него склоним очи.“

„Мати“, повика он уплашено.

„Буди миран, сине“, рече она, „шта то мари? Али причај ми, — причај!“ Она је молила чисто у све већем страху, као да би у даљем тренутку могао већ бити доцкал.

Загушеним дахом и збуњеним речима говорио је о томе што му лебди пред очима, како мисли црну Сузу да оживи, тако да се тресет може видети све до највећих дубина — али га усред говора савлада страх, он паде,

јецајући испред постеље на колена и сакри лице на њеним грудима.

Она му нареди да се дигне и рече: „Није право што сам те уплашила. Ако Бог хоће, све се још може окренути на боље. — Што си ми сада испричао, врло ме је обрадовало. — Ја знам, када се ти чега латиш, да га се не оканеш олако. Само бих желела, да то још доживим.“

Тако га је тихо и неприметно опет соколила, када се за се није имала више чему надати.

Друге једне ноћи, када је од сувишнога умора заспао на столица, викну она његово име.

„Шта желиш, мајко?“ ушита он, скочивши.

„Ништа“, рече она. „Опрост ми, требало је да те оставим да се одмориш. — Али ко зна, колико ћемо још говорити једно с другим — па бих се радо користила временом.“

Био је у овој прилици сувише бунован, те не схвати смисао њених речи. Он седе ближе поред ње и ухвати јој руку, али му се очи одмах опет сведоше.

Њој се учини да је будан, па поче говорити:

„Ја сам некада била врло весела, млади створ, врло мало друкча него ли су твоје сестре... Срце ми је хтело готово препући од радости, а очи су ми вазда гледале у даљину, као да мора отуда да се појави нешто одвећ лепо — какав кнежев или тако ко. Једном сам почела и љубити — оном другом љубављу, великом, божанском, оном којом судбина па нас нађе. Али ме он није хтео — био је витак и плав и имао је брадавицу на бради. Ту сам брадавицу све желела да пољубим, али никако нисам могла. — Он је до душе опазио моју љубав, и једнога дана, када је био особите воље, узео ме је у наручја и миловао ме, па ме је опет пустио. — А ја сам била весела и радовала сам се, што ме је бар једном држао у загрљају.“

Она засташе. Очи јој се засветлише, образе јој обузе ружична, готово девојачка боја — она се чудновато подмладила. Тада она опази да је он заспао, па стаде.

Када се пробудио, рече: „Учини ми се, мати, као да си ми нешто причала.“

„Виће да си само сањао“, рече ова и насмехи се, али су јој мисли међутим пошле све даље и даље кроз цео њен живот, и нишчепркаше из свих кутава ситне остатке радости, који су се ту крили.

„Управо не знам“, рече она, „зашто сам целог живота била тако жалосна. Када се сетим свега, управо ми се никада није ни десила каква велика несрећа. Додуше није било лепо, када смо се морали селити из Хеленента, а када сам видеала, како се соба осветлила од запаљене житнице, врло сам се уплашила, али у главноме ипак ми је било увек врло добро. — Вас сам децу сву подигла и ни једно нисам смрћу изгубила, — а имали смо увек и да једемо и да пијемо. — Отац је додуше по некад гуњао, али није друкче у браку, то ћеш и сам једном доживети. — Ви сте ме деца сва воледа. — Ви сте мушкарци испали честити људи, а девојке ће бити честите домаћице, ако Бог хоће и ако их ти не оставиш. Па шта управо хоћу?“

И тако се мучила ова јадна, поступно смрћу мучена жена, да би сазнала, чиме је доведена до смрти. Лагано подиже Брига вео са њена чепа, да би јој смрт могла дунути у лице.

И једно вече умре... Очи јој се сведоше, и сама није знала како. Лекар, кога још дозваше, говорио је о ослабљењу, о малокривости; а само болови веле у таквој прилици: „пренукло јој је срце“.

Горко плачући клечале су близнаке поред њене постеље, отац кога донеше у његовој столица јецао је и хтеде је силом повратити у живот... Павле је стајао чело главе и уједао се за усне.

„Ипак сам остао у праву“, мислио је, „умрла је, пре него је довела срећа. Гладна се морала даћи са трпезе животне, баш као што сам ја казао.“

Чудно се што није осетио онолики бол, коликом се надао. Само збркане помисли на што шта лудо, које му

непрекидно прођоше кроз главу, као слепи мишеви кроз мрак, показаше му како му је у памети.

Изби поноћ, када отац рече: „Да легнемо, децо... Кома је до спавања, нека спава... Тешки нас дани чекају.“

Он загрли близнаке, стиште Павлу руку и нареди да га однесу у његову собу.

„Како је отац данас добар!“ помисли Павле, „за њена живота никада није био такав.“ Сестре му се обискоше око врата јецајући и искаху да пробди код њих. Веома се боје.

Павле их тешећи соколно, отпрати их у њихову собу и обећа да ће за један сахат доћи да види шта раде.

Када после тога рока са свећом у руци тихо приступи њиховој постели, нађе их тврдо заспале. Беху се добро загрлиле, а на њиховим руменим образима још је било суза.

Затим оде на врата очеве собе да ослушне, па када ни овде не чу ни гласка, оде на врховима прстију у одају, у којој је лежала самртница. Хтео је последњи пут пробдити поред ње.

Сестре су при поласку биле пребациле белу мараму преко њена лица; он је скиде, склони руке и посматраше, како треперећи сјај свеће игра по њеним поштаним пртима. Била се мало променила, само је јаче избила мрежа жила на сленим очима, а очне трепавице бацаху дубљу сенку на опале образе.

Он запали жижак, који је за њене болести горео сваке ноћи поред њене постеље, седе на столицу, на којој је седео иначе, и науми да се тихо помоли Богу за покојницу.

Али му намах паде на ум, да је заборавио послати по столара да рано дође да узме меру. — Требало је да направи прост чамов ковчег — црно обојен — а уокло венац од врискових гранчица, јер је изнад свих воледа ово мирно, нежно цвече.

„Шта ли ће стати ковчег?“ мислио је даље, и намах се уплаши из дна душе, јер није имао одакле да сахрани умрлу. Поче бројити и рачунати, али не могаде доћи ни до каквога закључка.

„Први је пут, како њој лично нешто треба“, рече он тихо и сети се изгледеде хаљине, коју је годинама непрекидно носила.

Он срачуна све, што би од примања могао у брзини наплатити, али је збир био незнатан а ни из близа довољан да покрије трошкове око погребца. Па ни она три товара тресета, које је сутра и прекосутра могао послати у град, нису могли ништа променити.

Затим узе лист хартије и поче сабирати издатке:

Ковчег 15 талира.

Место на гробљу 10 талира.

Црквењаку 5 талира.

Платно за мртвачку кошуљу 2 талира.

Па трошкови погребца, за који је отац јамачно желео да се што величанственије спреми:

10 боца портскога вина 10 талира.

1 сандуче цигара 2 талира.

2 осмине пива 2 талира.

Додаци за колач... брашна је до душе било у кући, али шећер, сухо грождје, бадеме, ружичну водичу итд. ваљало је тек набавити. Колико ли ће то изнети? Рачунао је марљиво, али никако да се рачун покрије. „Знаће то мајка“, помисли он, и баш је хтеде запитати за савет, када — виде да је мртва.

Он се уплаши веома. Тек сада, када ју је његова машта опет оживела, схвати да ју је изгубио. — Хтео је гласно узвикнути, али се савлада, јер је морао наставити рачунање.

„Опрост ми, мајчице“, рече он, милујући десницом њене хладне образе, „не могу те још жалити, морам те прво испратити под земљу.“

После три дана имао је да буде погреб.

Као што је Павле предвидео, отац је навалио да се приреди велика свечаност. Свима својим пријатељима у граду послао је позивнице, на лепој сјајној хартији с црним оквиrom за прет ширине. — У њима је своје болу

дао одушке лепим, бираним речима, и нигде није прокустио да у потпису свога имена направи велику шару.

У вече у очи погребца, када је леш био намештен, стигоме и оба брата. Они годинама нису били код куће, и Павле их је једва опет познао. Готфрид, гимназиски наставник, достојанствен човек с оштрим изразом лица и зачетком трбуха, водио је испод руке младу, у црно увијену женску, своју невесту, која је зачуђеним очима премерила ниске, сиротињске просторије и која се трудила да покаже и пријатно и жалосно лице, пошто је њен положај обоје захтевао од ње... Макс, трговац, дође иза њих. Изгледао је мало запунитијем, његови бујни брци узалуд су се трудили да покажу расположење тек осиротела сина, а његова се жалост показивала више у нелагодности него ли у болу.

Оба сина загрлише оца свечано, а туђа млада женска сазге се и пољуби му прво руку, па чело. — Затим се поздравише са близнакама, које су у својим црним хаљинама гледале свежее и љубазније него ли икада. — Павла, који је стајао на вратима и збуњено окретао капут, нису ни спазили.

Најзад запита Готфрид: „Где нам је брат?“ Тада он изиђе плашљиво и пружи му руку...

Три га пара очију погледаше неинтересно...

„Да ми је да сам изишао!“ помисли он, и чим је само могао, оде на посао у шталу.

Готфрид пође за њим тамо. Павле се уплаши када га виде да иде, јер није знао шта да разговара с тим отменим човеком.

„Драги брате“, рече онај, „имам нешто да те замолим. Можеш ли мојој невести наћи какву zgodнију собу. Она се осећа нешто степњена у соби девојака.“

„Сиремнићу јој собу под заботом“, рече Павле.

„Баш би ме обвезао, када би то учинио.“

Затим му стави још неколико питања о боловању матери, о стању стоке и о дуговима, којима је заинтересовано имаће.

„Јадни“, рече он, „мора да сте имали великих брига. А јеси ли се постарио, да последње дане нашој покојној матери што више олакшаш?“

Павле га увераваше, да је учинио све што је само могао.

„То ми је мило“, одговори брат оштрим тоном, „тешко би се био огрешио, да си то пропустио. — А сада хајде да заједно ступимо пред леш покојнице, да са неба погледа све своје заједно.“

Он пружи Павлу руку и одвуче га у собу, у којој је мати тихо почивала између цвећа и свећа и где су други већ били сакупљени.

Павле збуњено засташе у вратима. Дао би много за то, када би са покојницом могао бити на само један часак; али пошто је то било немогуће, ишину се полако напоље и гледаше споља кроз прозоре, на којима су стајала зијала из села, као да је и он један од њих...

Мало после дође до њега Макс и одведе га у поверењу на страну.

„Имам да те нешто замолим, драги деране“, рече он, „грло ми се осушило од путне прашине и од плача. Можеш ли ми набавити гутљај пива?“

Павле му одговори да до душе има две пуне осмине, али их треба отворити тек сутра за даћу.

„Дај ми само натегу“, одговори Макс, „разумем се ја у то. Пиво у бурету биће сутра тако свежее као данас.“

А када му је Павле учинио по вољи, окрете му леђа и оде.

У једанаест сахата угасише свеће поред ковчега, — све полеже.

Павле виде да за њ више не беше постеље, те се попе на таван за сено, где је сву ноћ преседео размишљајући...

У десет сахата изјутра дођоме први гости, и то гости који нити беху обећали да ће доћи нити им се у опште ко падао. Када их Павле виде, била му је прва помисао: „Јесам ли набавио довољно јела и пића?“, и што више

кола наиђе на двориште, што је више сасвим страних људи пружио своје црним рукавицама обуване руке његовима, све се увећа његов страх, све су му јасније звучале у ушима речи: „Неће стиги!“

Отац је данас опет имао велики дан. Седео је у својој наслоњачи као на престолу — своја два старија сина као васале око себе — и уживао је како се диве његову болу.

Када би му приступио који нови гост, стискао би му пружену десницу обема својим рукама, као да је он онај, који исказује сажалење, савињао је брижну главу и говорно је болом угушеним гласом испрекидане речи: „Да, савршила је! — Нема је! — Нема мејема за ране срца! — Нека би јој небо надокнадило, што јој је земља учинила на жао“, и томе слично.

Међу тим довикавао би Павлу: „Сине, ти се не стараш за вино! — Сине, господин Вегман жели цигару! Сине, постариј се да гостима буде свега.“

Павле је трчао од једнога до другог, као кезнер, бројио је са страхом боце, којих с ужасном брзином беше све мање, и завидео је сестрама, које у својим лепим, црним хаљинама мирно седоме у један угао и ту се сите наплакаше, док их је туђа снаха тенила. — Црних се хаљина није ни сетио у своме срачунавању, и срећа је што му их трговац даде на почек, иначе се сестре не би ни смеде појавити.

Он сам у своме неугледном сивом оделу није лично на ожалостљенога, а већина гостију, која га није познавала, пролазила је мирно поред њега и обраћала је на њ пажњу само када би их послужило вином и цигарама.

На дворишту се била скупила гомила туђих жена, које су мајку волеле ради њене тихе, прости нарави и које се хтедохе придружити сироводу, и ако нису биле званице.

Војводско око очево наскоро их спазе.

„Павле, сине“, викну он, „изиђи и позови госпође у кућу.“

Устежући се послуша Павле очеву заповест, јер није знао каквим речима да искаже позив. Када ступи на праг, први му поглед паде на Јелисавету, која је у простој црној хаљини стајала међу свеским женама и држала венац од белих ружа. А када га она спазе, напунише јој се очи сузама.

За часак му би, као да му ваља главу припити у боре њене хаљине да се ту исплаче, али поред ње су стајале друге жене и зверале у њега. Он се негодно поклони па рече: „Отац моли — да нећете да видите покојницу.“

Жене се угураше полако у собу, а само је још оклевалала Јелисавета.

„Зар нећеш да уђеш и ти?“ упита он.

„Јадни мој, драги Павле“, рече она и ухвати га за руку.

Он склопи очи, па устуче два корака у назад.

„Па дођи“, рече он прибирајући се опет, „погледај је, та она те је увек тако волела.“

„Павле, сине, где си?“ разлеже се глас очев из унутрашњости.

„Павле“, рече она загрцавајући се бујним сузама, „немој очајавати, јер има још других, који те — воле.“

„Да“, рече он, „знам ја то, — али дођи — морам наслужити вином.“

Она уздахну дубоко, па пође плашљиво за њим, па се помеша опет међу туђе жене.

„Павле, оди овамо!“ викну га отац, који као да се вратио опет у некадашњу силу, и када се Павле наже до њега, шапу му на ухо:

„Чујем да је нестало вина? Шта то значи? Зар хоћеш да нас брукаш?“

„Чини ми се да има још неколико боца“, одговори Павле.

„Гледај да стигну, док не дође свештеник; али мораш и женама да понудиш коју чашу, чујеш ли?“

И најзад дође и свештеник. Друштво се за њим угура у собу, у којој је лежала покојница. — Сав је простор био обасјан сунчевом светлошћу, а свеће, које се тихо пробијашу кроз границе од липа, играху весело по мраморно-бледом лицу.

Павле поможе да се очева столица однесе чело ковчега, затим се получе у тихи угао, иза ожалашћених, где се могао мало одморити, јер је био уморан од многога трчкарања.

Али му не дадоше да се прибере. „Где је најмлађи син?“ упита свештеник, који је желео да сва породица буде поред њега.

„Павле, сине, камо те?“ викну отац.

Тада мораде прићи и доби место баш иза угла од ковчега, поред столице очеве.

Међу сакупиљенима чу се жагор, а неки се згледаше зачуђено, као да би хтели рећи: „Дакле и то је син? — Па то смо погрешили.“

И свештенику беше пала у очи игра сунчеве светлости, те је узео за предмет свога говора. До душе светли наше земаљско сунце јасно и весело, али то још није ништа — то је права тама, када се пореди с небесном и сунчевом светлошћу. Затим похвали покојницу, а похвали и ожалашћене, нарочито вернога сунруга и два старија сина као поносне подупорице дома; исто тако паће коју и за Павла као за коморника, кога је Господ нашао вернога до смрти.

Штета само што ништа није чуо од ове медене похвале! Не мислећи баш ништа зверео је преда се. Његов се поглед прили за свилу траку, која се подиже с мате-ринске кане и која се тихо мицала, када би преко ње прешао ветрић, који је постајао услед кретања свештеникових рукава. — Тако је личила на белог лептира, који креће крила да се вине у ваздух.

Затим отпеваше један хорал, па ставише поклопац на ковчег. — У томе тренутку разлеже се из задњих редова дирљиви крик: „Мати, мати!“

Уплашено и зачуђено све се окрете. То је Јелисавета Дугласова узвикнула. Сада је лежала онесвесна у рукама своје суседе.

Павле ју је добро разумео. Она је помислила на тренутак када ће њеној матери прили поклопац ставити преко лица. И он се закле, да ће јој се тада паћи при руци верно и тешаћи. И отац погледа, а на лицу му се јасно појави питање: „Зар је и ова ту?“

Јелисавету одведоше у побочну собу, и две жене осташе код ње, док се не би опоравила. Али ковчег се завила, подигоше га, изнеше кроз врата и оставише на мртвачким колима.

Павле се маши кане. Тада се догура до њега Готфрид и тутну му у руку нешто црно, меко.

„Вежи бар овај флор око рукава“, шапу му он.

„А зашто?“

„Могло би се мислити да нећеш да жалиш.“

Павле се уплаши при тој помисли и учини како му је наређено. Затим се кајао што је допустио да га постиди брат, а тек му много доцније би јасно, ко је од њих двојице више жалио.

Гробље је лежало усамљено на сред рудине. Три усамљена бора означаваху га још из далека, а на ивици онкопа, који га околјаваше, цвetaше густ трипак.

Онамо пође жалосни спровод. Синови су ишли одмах за ковчегом, а отац с близнакама даље иза њих на једним јадним колима.

Павле је зверео испред себе; мислио је на песак, по коме је гацао... на вино... на Јелисавету... на очеву носила... на вресков венац који се упола одвојио од ковчега и вукао за њим. Он се одлучи да добро пази, да и њега не спусте у гробницу.

На гробу осети само јаку ватру у слепим очима, и док је свештеник говорио свој благослов, сети се намах да је место вином могао лепо служити пивом. Затим је морао пазити на близнаке, које су у своме болу градили будалаштине и хтедоше скочити за сандуком. Он их узео у паручја, пољуби их и нареди им да се наслоне на његова рамена. Оне то учинише, затворише очи и дисаху као у сну.

Када падоше прве груде земље на ковчег, обузе га одвратан осећај, као да му се по глави врте лопте, а када се поче подизати хумка у својој голети, помисли: „Овде треба већ сутра наместити зелени бусен...“

Светина се разбеже, отац однесе на кола, а три се сина упутеше пешке кући. Макс и Готфрид говорили су тихим, свечаним тоном о својим најранијим успоменама на покојницу, а Павле је ћутао и мислио: „Хвала Богу, што сам је смирио!“

Још једнако је зујала болесна журба у његовој глави, још једнако није схватио, није хтео схватити — — — али када сад ступи у двориште, које се са својом шиндром покривеном шталом и праговима од пожара суро и безнадежно ширило пред њим, тада га намах сиљном муње обузе сасвим нова свест: „Матере више нема!“

Он се осврте, маши се рукама по ваздуху, и паде на земљу, као муњом погођен...

(НАСТАВИТЕ СЕ)

(2)

Рим, 1900.

СВЕТА ГОДИНА — (L'ANNO SANTO)

Драги Л.

Да ти наставим причање о Светој Години и пелегринима. Света Година тако је важна, да није никакво чудо што ја, за сад, остављам све друго што сам у Риму видео и пишем ти о њој и по други пут. *Света Година*, Шенкјевићев *Quod Vadis* и Толстојево *Ускрснуће*, три ствари подједнако опасне, утицале су највише на крају овога века на мозгове, од најслабијих до најјачих, због тога ћу те ја још једном подсетити на ову праву од њих три, и то на њену најважнију страну, на пелегрене.

Поред оних пелегрини, о којима сам ти писао, био сам, од наших, и са Хрватима. Са њима сам чак више него ма с којим другим; с њима сам био непрестано у друштву, управ како ми К. рече: био сам њихов чичероне.

Нашли смо се баш на Петров-дан у цркви Св. Петра. Ишао сам да видим врло интересантну службу тога дана — о њој ћу ти други пут писати — и ту сам их затекао. Било их је из свих сталежа: чиновника, међу којима и неколико професора, трговаца, учитеља и учитељица, ђака, селака, а разуме се и жена. Упознао сам се са једним капетаном, једним учитељем, једном учитељицом и једним ђаком, матурантом-реалцем. Њих сам, догод су овде били, водио свуда где их њихов директор није водио, то ће рећи: изузев папи, на исповест и на причешће. Водио сам их да виде галерије — оне које су сад отворене — ишао сам с њима и по црквама које су они морали посетити. Тако сам ишао једно после подне у цркву Св. Павла. Водио их је загребачки надбискуп Посиловић. Пре уласка лепо су се уредили, и онда су тако у редовима улазили, певајући одређене песме. Неки од њих, при улазу, љубили су зидове „Светих Врата“ на која су ушли, а већина је љубила патарице које су држала два одрпаника,

обучена у неку прлаву хаљину од белог платна. Ушавши у цркву, пришли су средињем олтару који је над гробом Св. Павла, и ту су читали све оне молитве које морају ту да се читају. Свршивши то, надбискуп Посиловић рече им да ће се сад показати ланци у које је св. Павле био окован. Пођосмо другом престолу — ваља да знаш да у католичким црквама има много престола —, где се чувају ти ланци. Пре но што би им показали ланце, надбискуп држаше, на хрватском, кратак говор вереке садржине, дотичући се врло мало и патриотизма. А кад надбискуп сврши говор, један калуђер из цркве св. Павла, Талијан, извади ланце из једног затвора призматичног облика са стакленим прозорима, у коме се чувају, и поднесе их најпре надбискупу да их он први целива. Кад их целива он, онда навали остали свет. Тешко ми је представити како су се гурали да их целивају. Ако си гледао кадгод, у доба жеге, каква је навала за воду, онда ћеш имати тек приближну слику овог гурања. Онај Талијан прилази и даје равнодушно, механички, сваком да их целива. Кад их ко целива, он му их принесе к челу, додирне га мало њима и онда направи један крст, и тако наставља и даље. Међу њима спазио сам и једнога професора физике. Неколики пелегрини, најбеднији од свих, пипали су их и рукама и задржавали их што више код себе. Међу тим, понови су их целивали најравнодушније.

Кад смо били свршили са ланцима, пођемо у друго одељење, у коме се чувају реликвије. Али, покрај све своје жеље да што пре дођемо тамо где су реликвије, морасмо дуго чекати, да нам се допусти то задовољство. У једној соби кроз коју је требало проћи за другу у којој су реликвије, часни оци наместили су један сто препун факсимила ланаца св. Павла, израђених биће од алуминијума. Кад смо ми наинили у ту собу, она је била, и ако велика, загушила од пелегрини који су куповали те факсимиле. Као год што су се гурали мало пре за целивање ланаца, исто тако су се гурали овде, купујући њихове факсимиле. Није ништа претерано кад ти кажем да је било и таквих који су, за храну, тога целог дана мање потрошили но што су коштали факсимили: динар, а нису вредали више од десет пара.

Тек после дугог чекања и гурања могли смо ући у ону собу где су реликвије. Једна мрачна соба, у дну множица кутија разног облика у којима се налазе реликвије. Један калуђер, са свећицом у рукама, стоји пред реликвијама, спреман да тумачи, а директор пелегрини, Хрват, преводи: рука Св. Јустине, палац Св. Јеронима, за једно парче избледелог ружичног атласа рече: плашт Богородице. Она учитељица, с којом сам се ја упознао, приђе ближе Талијану и рече му хрватски да јој га боље покаже. Он принесе свећицу ближе оној кутији у којој се „плашт“ чува и показа јој. „Vero?“ упита она. „Si! Si! Signorina“, рече јој калуђер слободно, и не обзирајући се ни најмање што то криче чудновато потсећа на поставу од старе поповске мантије. „Једно парченце дрвета од крста на коме је Христос разанет“. Моја учитељица опет приђе ближе да га боље види, али је било сувише високо, и мораше се задовољити посматрањем овако из низине.

Било је још и других реликвија, као: једнога нога, другог лубања, трећег прст и т. д.

Кад сме свршили и с тим, пођосмо даље. У близини Павлове налази се манастир „Тре фонтане“ — Три Извора. Име је добио отуда, знатан је због тога, што је ту место

где је Св. Павлу одсечена глава, за коју се вели да је, падувши на земљу, три пут од ње одскочила, и на сваком том месту „избио по један извор“. Ту је подигнута капела у којој се још и данас чува и показује свакоме камен на коме је глава одсечена. Како је тај камен незгодног облика за одсецање главе, обличаст је и узак, и како је средиње висине, то се често пута зачују питања: „Зар се могла ту одсећи глава?“ — Тако је и сада било. Беше баш један свештеник који то запита, али калуђер одмах одговори, како је то са свим аутентично и како се нема шта сумњати. На она пак три места тече вода, постоје занета три чесме, само, кад смо ми били, једна од њих није радила. Ко би знао што ли се светац наљутио?

Ко је год од пелегрини могао, захватио је воде са ових чесама да је понесе кући. Ко није могао да се прогура и да добије воде, он је потражио ликер од еукалиптусе који калуђери у овом манастиру израђују и продају га. Један грешник рече, да је пробао и ону воду и овај еукалиптус, али, вели: нек ми опрости светац, од сад бих увек пре дошао на овај ликер него на свечеве изворе.

Осем свега овога, воде и ликера, овде су се постарали и за друго што, постарали су се за мисе. Сваки од пелегрини могао је да купи колико хоће миса. Хоћеш ли једну или две, три и више; хоћеш ли један пут дневно или и више пута —, плати суму колику треба да платиш, и црква ће се молити Богу или за тебе лично или за твоје, и то било живе било умрле. Многи су то и урадили.

Пред полазак кући, папа их је примио као што прима све остале пелегрине. Надбискуп му је поднео обод Хрвата, пет хиљада динара у готовом, и једно сребрно срце које су му дала „деца из Хрватске која нису могла доћи у Рим да пољубе папи ногу“. Причају да је папа био веома задовољан и зато је раздао своје фотографије да се сваком пелегрину да по једна.

Више ти о пелегринима нећу писати, па макар дошли и кинески католици. Вредно је да ти кажем чиме се задобија индулгенција Свете Године. Ако си запамтио шта се овом индулгенцијом даје, помислићеш да је веома тешко добити ону разрешницу. Не, вараш се: Њу је веома лако задобити. Католичка црква постарала се за све што може користити њеним вернима и она то све јевтино даје. Ето, нпр. ова индулгенција добија се по ову цену. Треба направити одређени број посета у четири римске базилике. Треба у свакој базилици читати прописане молитве. Треба се исповедити, причестити, присуствовати примању папском, и онда си добио индулгенцију. Молитве треба да су упућене Богу са највећом пошашношћу. По могућству, треба их читати и правећи посету од једне цркве другој, улицом, шапућући. За тим, треба да се молиш за папу, за црквене потребе и т. д.

Занимљиво би било да ти наведем какву год од молитава које пелегрини морају да читају, али, бојим се, биће ти досадно; у осталом ону једну подићеш:

„Господе Боже мој, зато што сте Ви највиша доброта, и зато што Вас волим више него ли ма коју другу ствар, кајем се и од срца ми је жао што сам Вас уредио. Заветујем се чврсто, вашом светом помоћу, да у будуће нећу више никад грешити, и нарочито да ћу избегавати прилике блиске греху.“ — Неусе мој, смиљуј се! Пресвета Марија, уточиште грешника, моли за мене. Сии свеци рајски, посредујте за мене.“

Са молитвама, разуме се, иде и штогод „звечеће“ — Обол, дарови, долазе са свих страна. Сваки пелегринаж остави добру суму Св. Оцу. У томе, веле протестанти, и лежи најјачи разлог отварања Свете Године. Кад погледаш све што се данас овде догађа, врло мало разлике опажаш између стања у коме је католичка Црква данас и стања у коме је била пре времена реформације. Данас се ради све оно што се радило пре, само у модернијем облику. — Највише сам на једну наредно лезу слику, како је било у Католичкој Цркви пре времена реформације и штета би било да ти је не саопштим овде при завршетку писма о данашњој Светој Години. Један хришћанин, дакле, овако је описује :

„Исус је, у то време, представљан као строги судија, готов да осуди све оне који не би прибегли посредовању светаца или њанских индулгенција. На његову месту фигурисали су као посредници, у почетку Богородица, а за тим свеци чији број пале непрестано повећавају... Али греси се могаху искупити новцем. У манастире и свештеницима доносило се: новац и све оно што је имало какве вредности, пилући, гуске, патке, јаја, восак, масло, сир. — Кости, руке, ноге чуваху се у кутијама сребрним и златним, за време службе даваху се да се целивају... У цркви Свих-Светих, у Виттембергу, показиваше се комадић Нојева Ковчега, мало чађи из пећи у коју су била бачена она три млађа, комадић дрвета од Исусова крста, косе, брада великог Кривифора и још деветнаест хиљада других реликвија. У Шафхаузену показиваше се дах св. Јосифа, који је Никомад био ухватио у своју рукавицу. У Виттембергу виђаше се један продавалац индулгенција који је продавао своју робу окитивши славу једним великим пером, изчупаним из крила арханђела Михаила!“

Ма како ти невероватно изгледало, Рим и данас све то исто ради: пођа само по црквама, завири у канеле и наћи ћеш стотинама реликвија које се овако исто употребљају као и оне пре реформације.

Твој Рол.

Уз овај број дајемо својим читаоцима, као нарочити додаток, слике Њихових Величанстава, Краљице Драгиње и Краља Александра I. за успомену на свечани дан њихова ступања у брак.

Марк Твен, амерички књижевник. И у ширим српским читалачким круговима неона је омиљен овај прослављени хумористичар. Доста је његових радова преведено на српски, који су, са најмањим изузетком, штампани по ралим листовима. Колико је он донета омиљен у српској књижевности, нека послужи као доказ, поред великог броја превода, и угледање појединих наших хумористичара (често и сушине ровско) на радове овог америчког књижевника.

Верујући да је редак српски читалац који бар у дневним листовима није читао производе овог плодног и симпатичног пера, доносимо Твенов лин ради његових многобројних читача у српској народу.

Уприм. Сликао П. Јовановић. — Питали смо са: шта да напишемо на овоме месту о овој слици нашег великог уметника? Да опишемо моменат? Та он са ове слике тако речито сам говори, да би нам сав труд био узалудан. — Да хвалимо слику? Ној тога не треба.

— Да жалимо што ни она није у српским рукама? То нам не помаже. — Место свега тога, ми је износио пред своје читаоце који ће и сами умети све осетити и све видети што је на овој слици.

Призрен. (источни део). — Ова српска царска престоница и сада је при град у Старој Србији. Најлепши његови дан беху за владе Душана Силног. Садашње његово чемерно стање, садашњи његов јад, који трни од обесних и разузданих Арнаута, тугом испуњава свако српско срце које још није заборавио шта је Призрен био и шта треба да буде. — Призрен лежи на обема обалама црпског притока Вистрице, а има 35.000 становника. У њему је седиште српског митрополита Дионисија, у њему је српска богословија подигнута о трошку великог српског родољуба Симе Игуманова — Призренца.

Саборна Црква у Призрену. — Овај је храм једна од најлепших зграда призренских. И ако је по свом облику слична многим црквама у јужном и јужноисточном делу српског народа, ипак се по својим размерама истиче од многих. И ако су је често отмицари Арнаути узимали на око, ипак је остала сачувана поред свести српске цркве и свећанства, које ни турске власти нису остављале усамљене.

Манастир Св. Петке у Србији. У моравском округу, 3 часа југоисточно од Параћина а 4 од Ћуприје, налази се, крај реке Грзе, овај манастир који је на тежљу неке старе црквице подигнут 1821. год. Света Петка је од мањих али лепих манастира у Србији.

Дубровачко пристаниште. По акварелу Л. К. Финера. — Поред Грушкога пристаништа којег смо слику донели прошле године у 3. броју, има у Дубровнику још једно према острву Локруму. У њему највише пристају једрилице које својим катарскама личе на обезбравену јелову шуму. Ово су пристаниште некада од навада чувао Веа Браћа (доминиканци) који и данас имају поред њега свој манастир уз који је и главни улазак у пристаниште. Данас је у овом пристаништу винарски и рибарски трг, чувен у целој Далмацији.

Скопље. — Сведок некадашње славе и величине српске овај је град сада седиште Косовскога Вадије. На Ускрс, 16. априла 1346. год. у њему се Душан зацарио. Ту је овај највећи Немањић прогласио самосталност српске цркве, повевши српску архиепископију на ступањ патријаршије; а осим тога, тада је објавио и свој чувени законик. — Скопље је једна од најважнијих комуникационих и стратегијских тачака у унутрашњости Балканског Полуострва. Данас има око 30.000 становника.

Српска из Шибеника. — Шибеник је место старостанно; много је се што шта старинско у другим српским местима изгубило и поборавило, а Шибеник је, као бака задушна, верно сачувао, бранно и сачувао. Између осталог у њему је и нарочито леп српски народни гни. Данашња наша слика представља старију Српску из Шибеника, која нам је, поред тога што тако лепо представља српски тип, драга и зато што ја српском народу дала и однеговала — Симу Матавула.

Планина Романија. Сликао Хуго Шарлемон. — Који Србин није чуо о овој планини? Који не зна бар за Старину Новака, што је нераздвајен од имена њена, а који за њу вели да је:

„Романију гору обикао

Воље, брате, него своје дворе.“

Још се Романија носила диже, још погледа широм српскога света, још се нада, јоште чека

А Старина Новак?

КЊИЖЕВНОСТ

КРИТИКА

Н. Мисирков: *Значењето на моравското или ресавското наречје за савременната и историческата етнография на Балканския полуостров.* Български Преглед, год. V, кн. I. София, 1898. Стр. 121.—127. —

Још писам ни почео да пишем, а већ се љутим. А и како се не бих љутио, кад видим, да нас гађа каменом онај, кога смо хлебом хранили. Мисирков, који има Србима да захвали, што су му очи отворили, ум просветлила и спаси га од дунђерства или ниларства, поухватио се да долаже целоме свету (а на првом месту Русима): да су две трећине данашњих становника у Србији ближе Бугарима него Србима; да су њихови прадедови били ипак Бугари него Срби; да је Србија под Немањићима била састављена из племена ближих Бугарима него Србима; и да је у српском царству била српска само владајућа династија, а све остало припадало је Бугарима (а на првом месту народни језик).

Шумовска, Г-џа Прва Полакова, Г. Пера Добриновић и Г. М. Исаилов.

Од догађаја за ову годину из хронике позоришно још су: Прослава *Тридесетогодишњице* (8. и 9. новембра), прослава годишњице Ј. Ст. Поповића (*Стеријино вече*, 30 децембра) и реактивирање члана и редитеља Г. Милоша Цветића.

Од 23. о. м. почеће у Срп. Краљ. Народној Позорници гостовање Госвође Прве Полакове, сталне чланице неважне дубољанског позоришта. Госвођа је већ позната београдској позоришној публици из ранијег гостовања. „Маскота“, „Лена Јелена“, „Јованчићин Сватовић“ и „У бунару“ комади су у којима ће београђани имати прилике да уживају у њеној промишљеној игри и симпатичном понашању.

У овогodiшњој зимској позоришној сезони представљаће се седам нових или одавно непредстављаних српских оригинала: „Пера Селенић“, од Лазе Костића, „Саула“ од Драгутина Илића (наградио Матија Српска), „Тако је морало бити“ и „Љубан и Ожорика“ од Бранислава Нушића, и „Љуби Дојчина Петра“ од Илије Окургина — Сремца. — Од нових превода играће се мажоруски водељ „Москва“, Чаринички, од Котљаревског; „Живот“, од Потаненка; „Ангоније и Касијагра“ од Шекспира и новогрчки водељ „Пастир“ од Караџића. — Од осталих позоришних новостиса споменимо читаоцима, да се врло пажљиво и брижљиво спрема нови закон о Српском Краљ. Нар. Позорници у Београду. — Једанпут у сваком месецу имаће београђани прилике да слушају велике симфоничне концерте које ће приредити Београдски и Позоришни Оркестар. — Досадашње постојеће у статистици и неважне избегнуће се сталном статистицијом и сталним позоришним хором.

За глумачко особље одређене су две награде за нову позоришну сезону, једна од 400 а друга од 200 динара које ће се доделити оним члановима који у овој години буду најнапреднији у игри и служби.

РАЗНО

Новинарство Лужичких Срба. — Поред свих незгода и сметњи, које и данас снајде ову нашу браћу, држе се и боре наши вредни Лужичани свим силама. Книжевност им је, истина, веома позната и љубавна, али ипак довољна да чува српску народну свест. — Ове је године пуних 110 година од појаве првих лужичких новина. Срби словеници Јан Август Јашица и Карел Бохахна Шјерах покретоме 1790. год. у Вудшину свој месечни гласник за забаву и поуку „Мјесасне Рјашо“, који је немачка власт брзо угушила. — За овим покушајем још се 1808. године Јан Дејка са својим „Serb-ski Pověda“, али истрајни Немци угушаше 1812. године и овај лист. — Тек 1826. г. поче излазити чувени лужички лист „Serbska Nowina“ под уредништвом Зејлера и Кригера. У овом листу ипак још и данас Лужичанима мисле Зејлерове песме недовољно у чисто народном духу. — 1842. г. уређивао је Јан Петар Јордан нови гласник „Jutrnjczka“ који се развијао под утицајем часке и пољске књижевности. — Али тек после многих незгода и промена одржа се све до данас недељни лист „Serbske nowiny“ који сад уређује Марко Смедер, а који се растура у 2000 примерака. Поред ових Српских Новина излази и протестантски лист „Ромџај Воћ“ (*Помоћ Боже*) и „katholski posol“ (*Католички Весник*). — У крајској Доњој Лужини излази данас само „Bramborski serbski zawnik“, једини недељно.

Али је ипак и од ових одличних бораца јачи бранич српско-лужичке свести „Mačica serbska“ основана 1817. године угадом на нашу Српску Матцу. Неколико издања, *Сјажорја Маџеу Serbskeje*, двапут годишње походи лужичке долове као најбољи саветник и чувар српски.

Овај угадни лужички часопис уређује Др. Арионт Муке. — Од некадашњег књижевног додатка лужичких Српских Новина разви се месечни журнал „Lažica“, поред којег 1876.—77. излазило и „Lira serbska“ у сарадњи лужичких студената. Уништајући да су им два журнала суштина, удружили се обе редакције, те 1882. год. покретоме лајдички нов часопис „Lažica“ коју уређује вредни Др. Муке са Миклашем Андрићем. „Lažica“ је данас гласник нове лужичко-српске књижевности.

О Париској Изложби. — Позната немачка издавачка фирма F. Krüger у Лајпцигу спремила је у 10 свезака исцрпан преглед свега знатнијег из Париској Изложби, намењујући га нарочито оним читаоцима који не могу лично отићи у Париз. Поред потребног текста, издање је украшено многим бајрорезима, а сваки свезак и по једним бојеним сликарствима. — Свесци излазе у року од 2—3 недеље и до сада их је већ неколико штампано. Цело издање коштаће свега 10 марка: —

Француска библиографија у 1899. години. — По извештају париског „Cercle de la librairie“ штампано је прошле године у Француској 12985 књига и 5761 музикалија. Од тога је броја 1959 о француској литератури, 222 о туђим литературама, 62 о старинарству, 1697 о педагозији, 1444 о историји, 1290 о медицини, 764 о теологији, 583 о правним наукама.

Од уџбеника пада у очи, да их је за енглески козико и за латински. У политичкој литератури нарочито су многобројни списи о

познатој Драјусовој атери, у којој су издања за и против скоро подједнака бројна. Од многобројних радова о историји имају 14 само о Јованци Орлеанци, а радови о Павлозону приметно су мало-бројнији према прошлим годинама. — Од 1959 књижевних дела 565 романа су и привојетке, 443 драме, 370 лирика и епика, 589 кореспонденција, мемоари, есеји, књижевно-историјски и естетички радови а 42 песме у разним дијалектима.

Позив српских матураната. — „Када смо путујући по прекрасним крајевима младе Србије, загрљени са својом браћом из свију крајева српских, доживели најлепше часе братске слоге, видели најдивније прилике љубави међусобне, чули умилне гласе ускрслога пошрења, кад нам се надинаху младићке груди свјетим милом братиштва, кад нам срце кунуто услађеном љубави према целом свету; хтедосмо подићи вечити спомен братског састанка и путовања. Хтедосмо узети само једну кап среће, која нас опјама, па да све Српство њоме напојимо, један гласак само из силног акорда слоге, да као јек боље среће забриви над будућности српском. Али — не могосмо. Јер глас наш беше слаб, а осећање силно... Па зар срећу своју да не поделимо са целим Српством, зар да га не притиснемо на своје преле, младићке груди, зар да му не укажемо на зору боље будућности, зар Србији да не види први корак, који је српска омладина понела душевном јединству Српства?... Не, ми то не хтедосмо, ми не могосмо пропустити. Па кад не могосмо сами, својим знањем, својом вољом, кад не могосмо својом снагом створити достојан споменик овог светог часа, позвасмо у помоћ веће знање, снажнију вољу и бољу снагу, да нам буде тумачем нашега осећања, мисли, тежња, жеља и нада. Замолосмо седу старину „Змаја“ да нам даде своје **Спохватице** да их штампамо као споменцу свог матуранског састанка у Србији.

И данас кад пуштамо у свет један атом камен из богатог здања Змајева, да сија као вечити спомен нашега братског састанка и чаробног путовања по Србији, надамо се — а нада нам је оправдана — да ће сваки Србин, да ће сваколика омладина ову нашу леву намеру претварајући потпуно. — Трећа свеска „Спохватица“ биће штампана на пет табакана fine хартије, а цона је 1 дин. 25 пара или 1 круна и 25 нота. Књига ће изићи из штампе 1. септембра 1900. год. Понај ваља сласти: *Даминска грађиња „Бранкови кола“ у Ср. Карловцима.* —

Пренос посмртних остатака Павла — Јосифа Шафарика. — 13. маја (н. и.) пренесени су посмртни остаци овог великог чешког сина из старог гробља на Карлину (Правко предграђе), где је скоро 39 година лежао, у главно Правко гробље *Олшане*. На споменнику, који се диже вине његова гроба, урезано је с једне стране *Pavel — Josef Šafarik*, а на другој, по његовој жељи, стари српски натпис са покрова цара Лазара: „Въ краснихъ мира сего въспитаъ се еси отъ юности своеѣ“. Шафариков је гроб у протестантском одељењу овога гробља, јер је Шафарик био син протестантскога свештеника. —

БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИГЕ

1. Звон, од Шилера. Превео Никола Косановић б. протопрезвитер и парох Рајечки. Са сликом и биографијом преводичевог. Загреб, Српска Штампарија, 1900. 8°, стр. 44. Цена 50. филера.
2. Извештај о Гимназији Краља Александра I. за школску 1899—1900. годину. (Додатак: *Гимназија Краља Александра I. у XIX. веку*. Грађа за историју овога завода. Прикупио Петар А. Типа, професор). — Београд, штампано у Државној штампарији Краљевине Србаје, 1900. — 8°, стр. 276.
3. *Гимназија Вука Стеф. Караџића: Извештај о раду и ученичком напретку у школској 1899—1900. години*. Додатак: *Говор Директоров* стр. V—XVI. и: *Гимназија Вука Стеф. Караџића: њен наставак и развитак*, од Мил. М. Вуковића, стр. 1—131.). — Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1900. — 8° стр. 211.
4. *Ваљевска Гимназија: Годишњи извештај о раду и успеху у школској години 1899—1900*. Издање Ваљевске Гимназије. — Ваљево, штампарија Јов. Ј. Молнара, 1900. — 8°, стр. 50. III.
5. *Српска Краљевска Мушка Учитељска школа у Јагодини: Други годишњи извештај (1899—1900. школска година)*. Приредио Сретен М. Арић, управитељ. (Додатак: *Општинске објаве, са неколико извршних издавашких напомена*, од Светислава К. Матића, професора). Штампано у штампарији код „Просвете“ у Београду, 1900. — 8°, страна 38.
6. *Школски Музеј у Београду*. Извештај за 1899. и 1900. год. Саставио Д. Ј. Путниковић учитељ, управник Школског Музеја. Београд, штампарија Светозара Николића, 1900. — 8°, стр. 27.
7. *Споменик Јована Гавриловића (III. књига): Живот и рад Јована Гавриловића*. Написао Анд. Гавриловић. XX. издање Учитељског Удружења. Београд, штампарија Светозара Николића, 1900. — 8°, стр. IV. и 104. Цена 0.50. дин.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког 16. у месецу. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије год. 10 фог. или 20 дин. у заштиту. — Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Нове Искре“, Лужичка гл. бр. 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

Милош Велики — Штампарија Бојовића и Митића (Кн. Спом. бр. 35.)